

A BADEN-WÜRTTEMBERGI ZÖLD BRAVÚR

A DÉLNÉMET ÖKOPÁRT KORMÁNYZATI SIKERE

Jelige:

DBW811

2022. április 15.

2022

Tartalomjegyzék

Absztrakt	4
1. Bevezető	4
Módszertan	7
2. A néppártok térvesztése Baden-Württemberg tükrében	8
3. Választások Baden -Württembergben	11
3.1. Választási tendenciák	11
3.1.1. Négy párt a parlamentben	13
3.1.2. A Zöldek térnyerése	14
3.1.3. A tartomány képviselte szövetségi szinten	17
4. A zöld siker okai	18
4.1. A kormányváltás éve – 2011	18
4.1.1. Stuttgart 21 és a közlekedéspolitika	19
4.1.2. Fukushima és az energiapolitika	21
4.1.3. Az oktatáspolitikai kérdései	22
4.1.4. A választás eredményeinek háttérre	22
4.2. A kivi-koalíció kezdete – 2016	24
4.2.1. Az első Kretschmann-kormány meghatározó intézkedései	25
4.2.2. Az oktatáspolitikai kérdései	26
4.2.3. A biztonság- és bevándorláspolitikai tartományi aspektusban	26
4.2.4. A választás eredményeinek háttérre	27
4.3. Szavazás koronavírus idején – 2021	29
4.3.1. A második Kretschmann-kormány meghatározó intézkedései	31
4.3.2. A környezetvédelem és a gazdaság egyensúlya	31
4.3.3. Stuttgart 21 és a közlekedéspolitika	32
4.3.4. Az oktatáspolitikai kérdései	32
4.3.5. A biztonság- és bevándorláspolitikai tartományi aspektusban	32

4.3.6.	A koronavírus és a járványkezelés	33
4.3.7.	A választás eredményeinek háttére	34
5.	Konklúzió.....	37
Bibliográfia		40
Szakirodalom.....		40
Folyóiratok, tanulmányok.....		40
Hírportálok, kormányzati szervek		43
Statisztikák		47
Interjúk.....		49
Függelék.....		50

Absztrakt

A reformjairól és újításokban élenjárásáról híres délnémet tartomány nemcsak a Zöldek (BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN) alapításának helyszínéül szolgált, hanem először adott Németországnak zöld tartományi miniszterelnököt Winfried Kretschmann személyében. A 2011-es választás új fejezetet nyitott a baden-württembergi politikában: a korábban „legfeketebb” jelzővel illetett stuttgarti parlamentbe zöld-szociáldemokrata (SPD) koalíció költözhetett. Több, mint hatvan év után először fordult elő, hogy a kereszténydemokraták (CDU) ellenzékbe kerültek és korábbi partnerükkel, a szabaddemokratákkal (FDP) közösen elvesztették a választópolgárok bizalmát. Ugyan a néppártok (CDU és SPD) térvészése évtizedek óta zajló folyamat, a 2011-es zöld bravúrra mégsem számíthattak. Jelen tanulmányban megvizsgálom, milyen hosszú és rövid távú okok állnak a Zöldek hatalomra kerülése, valamint az utána rendezett két választáson elért magas támogatottság mögött. Kvalitatív elemzésem kiegészítéseként félig strukturált interjúk keretében a harmadik Kretschmann-kabinet néhány képviselőjének nézőpontját is meghallgattam. E módon kívánok okokat találni a hazánk számára – legfőképp gazdasági – szempontból kiemelt jelentőséggel bíró Baden-Württemberg politikai változásaira.

Kulcsszavak: Baden-Württemberg, CDU, Grünen, Winfried Kretschmann

1. Bevezető

A II. világháború után újjászerveződött német néppártok (Kereszténydemokrata Unió, CDU és Németország Szociáldemokrata Pártja, SPD) térvészése Baden-Württembergben a szövetségi szinthez hasonlóan alakult. Ennek legfontosabb mutatója a pártok választásokon elért eredményei. A jobb- és baloldali pártok tömegpárttá válása az 1960-as években kezdődött. A délnémet tartomány miniszterelnökét közel hatvan évig a kereszténydemokraták adhatták, akik stabil kormányzásuk és mély társadalmi beágyazottságuk ellenére az 1970-es évek végén jelentkező kihívásokra – például az atomenergia és a környezetvédelem ellentétére, vagy a kapitalizmus fenntarthatósági aspektusaira – nem tudtak megoldásokat kínálni. Mindez új pártok létrejöttét eredményezte, köztük az ököpolitikát és klímavédelmet képviselő Zöldekét.

Németország harmadik legnagyobb tartományában 2011. március 27-e nem várt fordulatot hozott: a régió parlamenti választásán a Zöldek addigi legjobb eredményüket elérve letaszították Baden-Württemberg éléről az évtizedek óta hatalmon lévő CDU-t. A párt – regionális és szövetségi – történelmében először került kormányra a tizenhat tartomány egyikében, sőt, Winfried Kretschmann személyében a miniszterelnököt is ők adhatták. Ezt követően a 2016-os és 2021-es tartományi választásokon a Zöldek egyre erősödni látszottak, jelenleg Kretschmann harmadik ciklusát tölti kormányfőként. Mindennek tükrében jogosan merülhet fel a kérdés: Miben rejlik a baden-württembergi zöld siker?

Kutatásomban arra keresem a választ, milyen tényezők segítették a Zöldek hatalomra kerülését Baden-Württembergben, valamint a kormányzati intézkedéseik és a globális kihívásokra adott válaszaik mennyiben járultak hozzá háromszoros sikerükhöz. Céлом egy olyan *politikatudományi alapkutatás* prezentálása, mely hozzájárul a napjainkban releváns kérdéseket politikai szinten képviselő német zöld párt és a hagyományos pártok kapcsolatának, egymáshoz viszonyított súlyának mélyebb megértéséhez. Ennek okán bemutatni a tartományi ciklusváltások eredményeit, ismertetni az utóbbi három választás legfontosabb kérdéseit, illetve feltárni, hogy a zöld párt első sikere csak egy szerencsés együttállás végkifejlete vagy valóban kormányképesek lennének a Zöldek hosszú távon – akár Kretschmann nélkül is.

Dolgozatomat az előbbieken megfogalmazott céloknak megfelelően két fő részre tagoltam. Az első részben röviden ismertetem a pártok baden-württembergi helyzetét, a néppártok térvésztesének lehetséges okait, majd sorra veszem az 1952 és 2021 közötti tartományi választások tendenciáit, valamint részletesen elemzem a Zöldek megjelenésétől számított időszakot. A téma időbeli és térbeli megértésének háttereként tömören bemutatom Baden-Württemberg politikai és közigazgatási, gazdasági és strukturális jellemzőit.

A dolgozat második részében megvizsgálom az utolsó három választás eredményeit, a regnáló kormány meghatározó intézkedéseit és a kampány során megjelenő, sokszor döntő erejű kérdéseket. Mindemellett kitérek Winfried Kretschmann személyének jelentőségére és górcső alá veszem a tartomány erősségeit és kihívásait.

Németországon belül az adott terület kiválasztását a Zöldek lokális szerepe határozta meg: a tartományi választások, a gazdasági és társadalmi történések szövetségi szinten is éreztetik hatásukat. A választópolgárok politikai döntéseiben jelentős szerepet játszanak a helyi események, az adott tartomány kormányzati működése befolyásolhatja a szövetségi kormány(pártok) megítélését. Tekintve, hogy Baden-Württemberg nemcsak a Zöldek megalakulásának helyszínéként szolgált (a francia határ melletti Karlsruhe-ban, 1980.január

13-án), hanem az első tartomány volt, melyben az ökopárt miniszterelnököt állíthatott – majd szintén úttörőként lett a legerősebb párt is. A politikai változásokat ugyanakkor rendkívül komplex tényezők befolyásolják: nem jelenthető ki, hogy a ciklusváltásokat egy-egy téma határozta volna meg, azonban bizonyos kérdések erős mobilizációs erővel bírtak.

Dolgozatommal a következő hipotéziseket kívánom bizonyítani, ezáltal pedig igazolni a kutatási kérdés relevanciáját, illetve értelmezni a zöld siker okait.

(1) A Kereszténydemokrata Unió térvessztése és így a Zöldek térnyerése a 2011-ben tartott tartományi választáskor „szerencsésen összeállt”, ökopolitika szempontjából fontos ügyeknek köszönhető.

(2) A zöld párt hosszantartó sikere a miniszterelnök Kretschmann személyében rejlik.

(3) A délnémet politika strukturális átalakulása mindössze a 2011-es zöld bravúr rövid távú következménye.

Kutatásom végére érve tehát az olvasó mindamellett, hogy átláthatja a baden-württembergi politikai színtér legégetőbb kérdéseit és a rá adott kormányzati válaszokat, széleskörű tudással rendelkezhet a délnémet Zöldek arculatáról és megismerheti közelebbről a „Landesvater” Kretschmannt is. A tartományi képviselőkkel készített interjúk által olyan meglátásokat olvashat, melyek nemcsak az adott párt, hanem a lokális közösség véleményét is tükrözik. Mindezt pedig az olvasó integrálhatja a Németországról már esetlegesen meglévő ismereteibe: véleményem szerint nem érthetjük meg egy másik ország külpolitikai stratégiáját, míg nem ismerjük belpolitikai irányvonalait. Ha a 2021-es szövetségi választást szemügyre vesszük, látható, hogy az ún. „jelzőlámpa-koalíció” felállításáig a néppártok fokozatos térvessztése mellett a választók döntéseivel értékelt kormányzati intézkedések megítélése vezetett. Dolgozatom ezáltal Magyarország számára legfőbb gazdasági partner belső folyamatainak megértésére irányul egy meghatározó tartomány tükrében.

Módszertan

Kutatásom során Baden-Württemberg politikai helyzetét és a meghatározó szakpolitikai kérdések alakulását vizsgálom. A témakört a *politikatudomány* területén, *kvalitatív elemzésként* kívánom bemutatni, *deduktív kutatási stratégiával*, amelyhez *német nyelvű szakirodalmat* használok fel. A vizsgált német tartomány pártpolitikai változásai kapcsán számos tanulmány és szakirodalom elérhető (gazdasági, társadalomtudományi, és egyéb aspektusokban), a társadalmi változások tükrében a kutatás perspektívájából legrelevánsabbakat választottam ki. Kutatásom elkészítése során primer forrásként kormányzati kiadványok és statisztikák mellett másodlagos irodalomként számos politikai kutatóintézet és elemzőközpont – legfőképpen a stuttgarti székhelyű *Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg* – anyagait dolgoztam fel a különböző folyóiratok cikkein kívül.

A politikai tendenciákon és a hivatalos programokon túl szerettem volna megérteni a pártok álláspontjait is, ennek okán a Stuttgartban töltött szakmai gyakorlatom során lehetőségem nyílt a tartományi parlament frakcióin keresztül néhány képviselő véleményét és tapasztalatait *félig strukturált interjúk* (vagy ún. *mélyinterjúk*) formájában megismerni. A jelenleg kormányon lévő **Zöldek** pártjából a legutóbbi választás során egyéni mandátumot szerzett **N.N.** és **Niklas Nüssle**; valamint a **CDU**-ban tevékenykedő **N.N.** osztotta meg gondolatait. A szabaddemokraták (**FDP**) részéről a nürtingeni választókörizet képviselőjében listáról, ahonnan a választópolgárok Winfried Kretschmann-t delegálták egyéni mandátummal, bejutott **Dennis Birnstock**-kal, míg a szociáldemokratáktól (**SPD**) **N.N.**-nel – Mannheim azon körzetéből, ahol pártja a 2016-os választás során mindössze 0,8%-kal maradt le az AfD-s jelölt mögött (Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2016b) – volt szerencsém beszélni. Az interjúk online formában, 2022. márciusában meghatározott kérdések iránymutatásával zajlottak, melyeket függelékként csatoltam a dolgozathoz.

2. A néppártok térvesztése Baden-Württemberg tükrében

A délnémet tartomány 1954-től közel hatvan éven át a CDU fellegvárának számított, egészen a 2011 márciusában tartott választásig: a német *vegyes arányos képviselői választási rendszer* előírásai szerint megvalósulhatott egy baloldali koalíció, mely szövetségi szinten is először juttatta kormányba a Zöldeket. A zöld siker folytatódott: az utóbbi választásokon több okból kifolyólag egyre magasabb támogatottságot élveztek. A következőkben röviden ismertetem a tartomány gazdasági jellemzőit, valamint a kereszténydemokraták térvesztését, az ökopárt főbb jellemzőit. Mindez jelentős háttért biztosít a dolgozat egészének megértéséhez.

A második világháborút követően népszavazással létrejövő¹ Baden-Württemberg (Baden-Württemberg.de, 2022a) bár a legfiatalabb tartománynak számít Németországon belül, gazdasági szempontból a harmadik leggazdagabb régió: az „autó szülőháza” megannyi világhírű vállalat székhelye – mint a Mercedes, Audi, Porsche, és a szállításért felelős Bosch (bw-invest.de, 2022). A kereszténydemokraták mindig elkötelezettek voltak a gazdasági fellendítés, az erősebb piac, a tőke Baden-Württembergbe vonzása mellett. Egészen 2011-ig az *autóipar*(i vállalkozók) támogatása előnyt jelentett a CDU számára, hiszen a háztartások motorizációjával egyre nőtt a kereslet a megbízható gépjárművek iránt, melyek folyamatos fejlesztése és minőségének fenntartása virágzó gazdasági stabilitást eredményezett a világszinten kereskedő vállalatoknak köszönhetően.

Mindemellett a tartomány bővelkedik a természeti adottságokban: kevés nagyvárosát rengeteg kisváros és község keretezi, a mélyebben fekvő völgyei és medencéi² kifejezetten kedvező területek a mezőgazdaság – és azon belül a gabonatermesztés – számára. A Baden és Württemberg vízválasztójának számító Fekete-erdő az állat- és takarmánytenyésztés fellegvára. A vidéki jelleg pedig erősítette a tartomány vallási összetartását is, így a CDU sikere egyrészt a politikai érdekek gondosan kiegyensúlyozott mérlegelésén alapult: a felekezetek, a társadalmi helyzet és a területi hovatartozás koordinátarendszerében – vagyis a sváb Württemberg és az ezen identitástól irtózó Baden közötti viszonyban – a hagyománytisztelet és a modernizáció iránti vágyat évtizedeken keresztül képesek voltak egyensúlyban tartani. A CDU korábban pont

¹ A megszállási zónákra osztást követően az addigi Badeni Nagyhercegséget, Württembergi Királyságot és a Porosz Királyság fennhatósága alá tartozó Hohenzollern tartományt a szövetségesek részekre osztották. Később az NSZK alaptörvényének 118-as cikkelye előírta, hogy eme három szövetségi tartomány egyezzen meg a területek újrafelosztásában és a) egyesüljenek egy délnémet szövetségi tartományban, vagy b) hozzák létre újra Baden és Württemberg (beleértve Hohenzollern is) tartományokat. A korábbi Badeni Nagyhercegséghez tartozó részek az utóbbi megoldást támogatták, azonban egy – nehézségek árán kiírt – népszavazáson, 1951. december 9-én a választók nagyjából – főleg a württembergiek – támogatták az egyesült délnémet tartomány létrehozását. (Baden-Württemberg.de, 2022a)

² Mint például a Neckar-völgy vagy a Bodensee környéke.

a tartomány vidék jellege miatt volt erős: „*az emberek biztonságra, stabilitásra, kiszámíthatóságra vágytak, melyet a konzervatív párt teljesen ki tudott elégíteni*” (FDP, Dennis Birnstock, 2022). Azonban a kereszténydemokrata vezetőkben egyre többször rendült meg a választók bizalma, megkérdőjelezhető korrupciós lépéseik és „*a környezetvédelem folyamatos napirenden kívül hagyása*” (SPD, N.N., 2022) fokozatosan idegenítette el a párt korábbi szavazóit.³ Mindemellett CDU-s szemszögből a digitalizációval összefüggő individualizáció is fontos szerepet játszik: a párt „*többé nem az egymást segítő emberek képet mutatja*”, hiszen a színesedő társadalomban már „*nem tartanak össze úgy a közösségek, mint korábban*” (CDU, N.N., 2022), ezért a kereszténydemokratáknak is nehéz lefedni ezt a széles spektrumot. A kereszténydemokraták korábbi sikertelen vezetőválasztásai és -váltásai a lakosság számára is nyilvánvalóvá tették a párt belső feszültségeit (Eilfort, 2004, 44.o.), mely Günther Oettinger, korábbi miniszterelnök távozásával vált nyilvánvalóvá. Miután 2010-től az Európai Parlamentben folytatta képviselőként, utódjaként Stefan Mappus nem örvendett teljes körű támogatottságnak a CDU-n belül, és elődje vasútfejlesztéssel kapcsolatos döntéseinek következményeit szintén neki kellett viselnie (Bach, 2019).

Az SPD, mint a társadalmi igazságosság pártja, sosem kapott jelentős figyelmet Baden-Württembergben. A Zöldek oldalán kormányváltó párt 2011 és 2016 között a kisebbik koalíciós partner szerepében még többet veszített támogatottságából: szavazóbázisának egy része a nála markánsabb hangon szóló zöld párthoz vándorolt. Míg a szociáldemokraták igazságosság kérdését az elosztás szemszögéből vizsgálják, addig az újbaloldali ökopárt a részvételen keresztül szemléli. A szociálpolitikai intézkedések megítélése pedig kihatással van a társadalmi kohézióra, melyet korábban a kereszténydemokraták a gazdasági intézkedéseik révén (Ministerium für Soziales, Gesundheit und Integration Baden-Württemberg, 2020) – kontroverz módon – markánsabban képviseltek, mint az SPD.

Az 1970-es évek végén jelentkező, jórészt környezeti kihívások kezelését sem a keresztény-, sem a szociáldemokraták nem tudták pragmatikusan megközelíteni. A lakosság ellenben javítani szeretne volna az egyén életminőségét és „*rájöttek: mindezt csakis a megfelelő környezetvédelmi lépésekkel érhetik el*” (Zöldek, N.N., 2022). A városi művelt középosztály új pártjaként a Zöldek olyan polgári fordulat éllovasai váltak, mely napjainkban már szövetségi szinten is jellemzi a pártot: a baden-württembergi zöld párt a német nagyvárosoktól – például

³ Thomas Strobl, a CDU által delegált tartományi belügyminiszter és miniszterelnök-helyettes egy, a párt jövőre vonatkozó előadásában (Konrad Adenauer Stiftung Baden-Württemberg szervezésében, 2022. április 6-án) teljesen alátámasztotta ezt a tézist: „*a klímaváltozás csak a Zöldek kormányzása óta létezik*” – fogalmazott.

Berlintől, Hamburgtól – eltérően sosem volt radikális baloldali erő, hanem azt a jómódú polgárságot szólították meg, akik számára főleg gazdasági szempontból fontossá váltak a környezetvédelmi kérdések (Müller-Rommel, 1993, 93.o.). A fentebb említett nagykiterjedésű területek révén pedig a *természetközelség* fontos szerepet játszott a svábok – és persze a badeni nemsvábok – életében. Kijelenthető, hogy a reformmozgalmak hazájának számító Baden-Württemberg zöldjei egyszerre képesek képviselni a polgárság és az alsóbb osztályok tagjait, ebben napjainkban jelentős szerepet játszik Winfried Kretschmann személye is.

A korábban kommunista nézeteket valló, mindeközben hívő katolikus Kretschmann társalapítóként követi a Zöldek útját: pártja liberális-konzervatív gondolkodójaként segített elültetni a baden-württembergi polgárság körében az ökopolitikai eszméket, valamint ama hat zöld képviselő egyike volt, akik a párt alapítása után alig pár hónappal képviselői mandátumokat szereztek a stuttgarti parlamentben (Kretschmann, 2018, 14.o.). A 2011-es választás nyerteseinek számító Zöldek két okból kifolyólag bíztak meg csúcsteljesítményként Kretschmannban: évtizedes múltja a pártban és „értékkonzervatívsága” stabil kormányképességre utalt. A most 72 éves zöld politikus talán „szívében kereszténydemokrata” (FDP, Dennis Birnstock, 2022), mégis kitartó képviselője a zöld eszméknek⁴, a pandémia idején hozott erőteljes megszorító intézkedései és a folyamatos kompromisszumra törekvése által a válságkezelés során valóban *honatyaként* léphetett fel. Ugyan párttársai szerint mindez korának és tapasztalatának tudható be, az ellenzékben lévő képviselők inkább *pragmatikus konzervativizmusát* hangsúlyozzák. A néppártok gondolkodói egyetértenek abban, hogy a zöld „Landesvater” a kereszténydemokratákat mindössze „megerősödésük elkerülése végett” választotta (SPD, N.N., 2022), mellyel valóban sikeresen akadályozza a CDU ellenkormányzását, és nehezíti az is, hogy a CDU részéről „karrierpolitikusok ülnek a kormányzati székekben, akik nem rendelkeznek erős háttértudással” (CDU, N.N., 2022).

⁴ A berlini pártkongresszuson 2002-ben elfogadott „*A jövő zöld!*” szlogen tartalmazza a Zöldek négy politikai alapvetését: *ökológia, kiterjesztett igazságosság, emberi jogok és a demokrácia védelme*. Ezáltal az ökopolitika fenntartható energiapolitikát, az állati jogok védelmét, szociális biztonságot és az ökológiai szemléletű adóreformot hangsúlyozza (GrueneBW, 2013).

3. Választások Baden -Württembergben

A Zöldek 2011 óta tartó sikerének megértéséhez fontos ismerni a baden-württembergi választási rendszert. A többi tartománnyal ellentétben Baden-Württembergben korábban nem volt listás szavazás⁵, a választók 1956 óta 70 választási körzetben jelöltek valamelyikére adhatják le közvetlenül egyetlen voksukat – melyet egyben a párt is megkap. Mindezt Baden-Württemberg tartományi választási törvénye (Landesrecht BW, 2022a) szabályozza. A négy közigazgatási kerületbe, azaz kormánykerületbe rendeződő – Stuttgart, Karlsruhe, Freiburg és Tübingen központú – igazgatási körzetek arányosan részesülnek a tartományi választás során elért képviselői mandátumokból (Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (továbbiakban: LPB-BW), 2014). A parlamentben legalább 120 képviselő foglal helyet, ehhez tartozik még legalább 50 „fennmaradó” hely, melyeket a párt százalékban elért eredményétől függően arányosan osztanak ki (Staatsanzeiger, 2021).⁶

A délnémet tartomány legjelentősebb politikai erejének 2011-ig a Kereszténydemokrata Unió (CDU) számított, mellette a parlamentben állandó helyet foglalt el Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) és a Szabaddemokrata Párt (FDP). A nyolcvanas évek óta a Zöldek (Grünen), 2016 óta pedig az Alternatíva Németországért (AfD) is biztos képviselői helyekkel rendelkezik a tartományi gyűlésben.

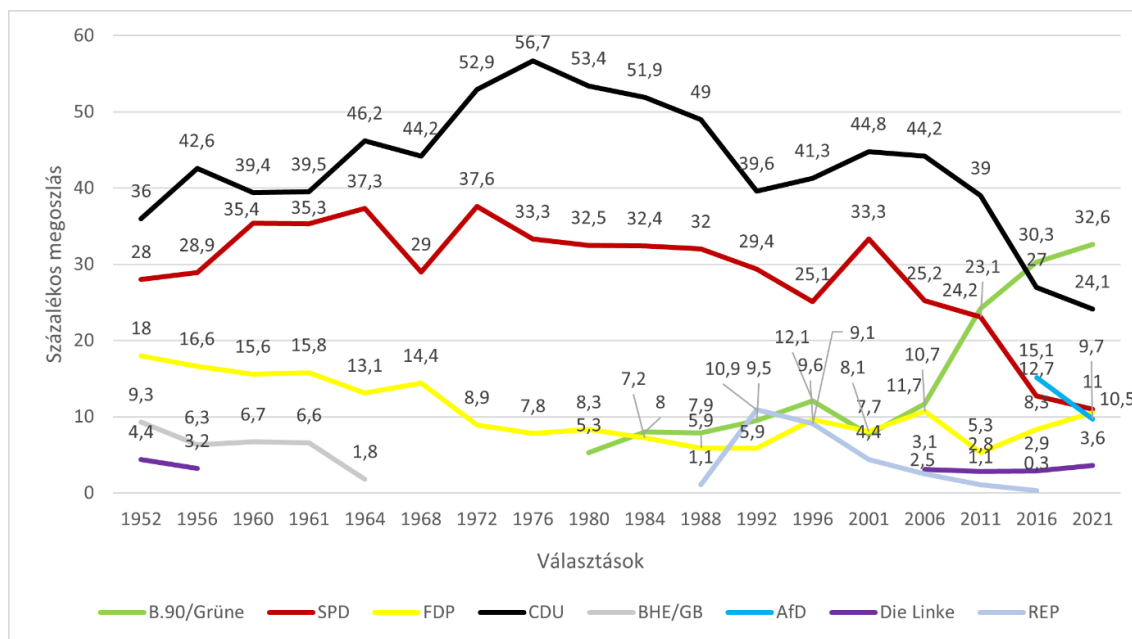
3.1. Választási tendenciák

A délnémet tartományt elsőként az FDP/DVP által jelölt miniszterelnök, Reinhold Maier kormányozta 1952. április 25-étől kezdődően, a megalakult koalícióból (mely az FDP/DVP, SPD és BHE⁷ pártokból épült fel) kizárták a Kereszténydemokrata Uniót. Mivel a konzervatív párt hatalomból való kirekesztése több helyen zúgolódást okozott, Maier 1953. szeptember 6-ára előrehozott tartományi választást írt ki, melyen a CDU abszolút többséget ért el, így megalkotva Gebhard Müller (CDU) vezetésével a négypárti koalíciót (Baden-Württemberg.de, 2022a). Ezt követően egészen 2011-ig minden tartományi szavazáson újra és újra fekete színbe öltöztek a választási körzetek, folyamatosan kereszténydemokrata miniszterelnököt biztosítva Baden-Württemberg számára.

⁵ Egy 2022 áprilisában elfogadott törvénymódosítás fogja bevezetni a kétszavazatos rendszert.

⁶ Sokszor megjelenik a túllógó mandátumok intézménye („Überhangmandate”), melynek lényege: ha egy párt a négy kormánykerületben több egyéni mandátumot szerez, mint amennyit százalécai alapján arányosan megkaphatna – ugyan a sajátjait megtartva –, a többi párt között ennek arányosan kompenzációs mandátumokat kell kiosztani (Staatsanzeiger, 2021).

⁷ Der Gesamtdeutsche Block/Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten (röviden GB/BHE), 1950 és 1961 között az NSZK egyik aktív pártja volt.

1. ábra⁸

A tartományi választások eredményei Baden-Württembergben 1952 és 2021 között

A tartományi választásokon való részvétel általánosságban 65-75% között mozgott⁹, és ötven éven át a szavazatok legalább 40%-át a CDU szerezte meg, mindemellett az egyéni mandátumok közül a konzervatív párt az esetek többségében majdnem minden körzetet sikeresen megnyert: 1968 és 2011 között legalább 85%-át a CDU tudhatta magáénak (több alkalommal egyetlen egy körzetet hagytak csak más pártnak, minden esetben az SPD-nek). Sőt, a tartományi gyűlés elnökeként 1952 és 2016 között is kereszténydemokraták szolgáltak, a 2016-os választást követően került zöldpárti politikus a Landestag elnöki székébe, Muhterem Aras személyében. Mindez azt jelenti, hogy 1972 és 1992 között a CDU abszolút többséggel tudott kormányozni a tartományban.

A szövetségi tendenciát követve a szociáldemokraták a kereszténydemokrata párt mögött konzisztensen magukénak tudhatták az előkelő második helyet. Általánosságban elmondható, hogy a „CDU után fennmaradó” (SPD, N.N., 2022) körzetekben a baloldali néppárt képviselői győzedelmeskedtek, a „maradék” százalékokat¹¹ pedig az SPD tette ki (1952 és 2011 között 25-35 százalék környékén szereztek meg a szavazatokat).

⁸ Saját ábra, adatok forrása: Wahlen in Deutschland, 2022

⁹ A legkevesebben (59%) az 1960. évi, a legtöbb (80%) pedig az 1972. évi választáson adták le voksukat.

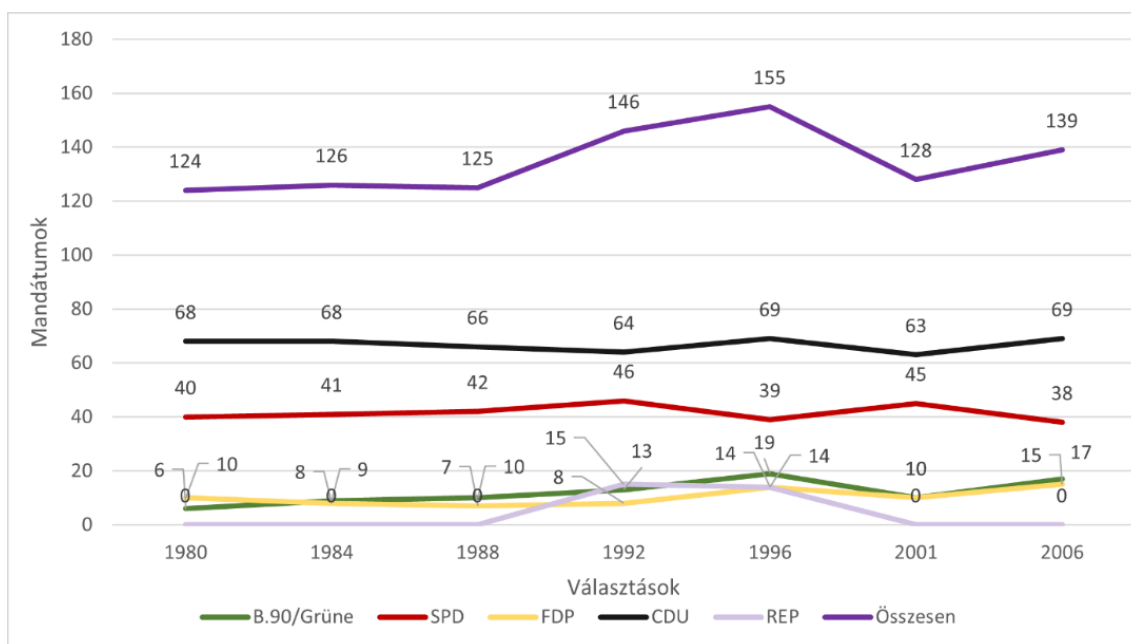
¹⁰ Az 1976. április 4-én tartott szavazáson érték el az eddigi legmagasabb támogatottságukat, a választó korú felnőttek 75,5%-nak több mint a fele, 56,7%, azaz 2 573 147 fő erősítette meg bizalmáról a konzervatív pártot. A szövetségi szinttel egy időben, a párt történelmi mélypontját a 2021 márciusában tartott választáson érte el, mindössze 24,1%-ot (Wahlen in Deutschland, 2022).

¹¹ Az SPD 1972-ben érte el eddigi legjobb választási eredményét, 37,6 százalékot, 2021-ben pedig a legrosszabbat, csupán a szavazatok tizenegy százalékát (Wahlen in Deutschland, 2022).

A szabaddemokraták a kezdeti viszonylag magas, középpárthoz méltó támogatottságukat hamar elvesztették, tizenkilenc százalékról egészen 5,3%-os mélypontra estek vissza; 1972 óta pedig egyetlen egy körzetben sem sikerült egyéni mandátumot nyerniük (Wahlen in Deutschland, 2022). A baden-württembergi választások részvétel, illetve a pártok támogatottságának szempontjából egészen a hetvenes évek elejéig követték a szövetségi tendenciát (Der Bundeswahlleiter, 2018), azonban a szociáldemokrata Willy Brandt kancellársága idején a két néppárt eredményei országos szinten kezdtek kiegyenlítődni, melyet az újraegyesítés döntött el az Uniópártok javára (Deutscher Bundestag, 2021).

3.1.1. *Négy párt a parlamentben*

A nyolcvanas évek elején új párt jelent meg a német belpolitikában. A Zöldek már a megalakulásukat követő félévben, az első adandó alkalommal elérték a parlamentbe jutáshoz szükséges öt százalékos küszöböt – pontosabban 5,3 százalékot (Wahlen in Deutschland, 2022) –, így 1980-tól fordulat következett be a baden-württembergi pártrendszerben. Szövetségi szinten ugyanebben az évben még csak 1,3 százaléknyi támogatottságot szereztek, azonban az 1984-es Bundestag választáson már sikeresen megugrották – plusz 0,6%-kal – a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt (Deutscher Bundestag, 2021).

2. ábra¹²

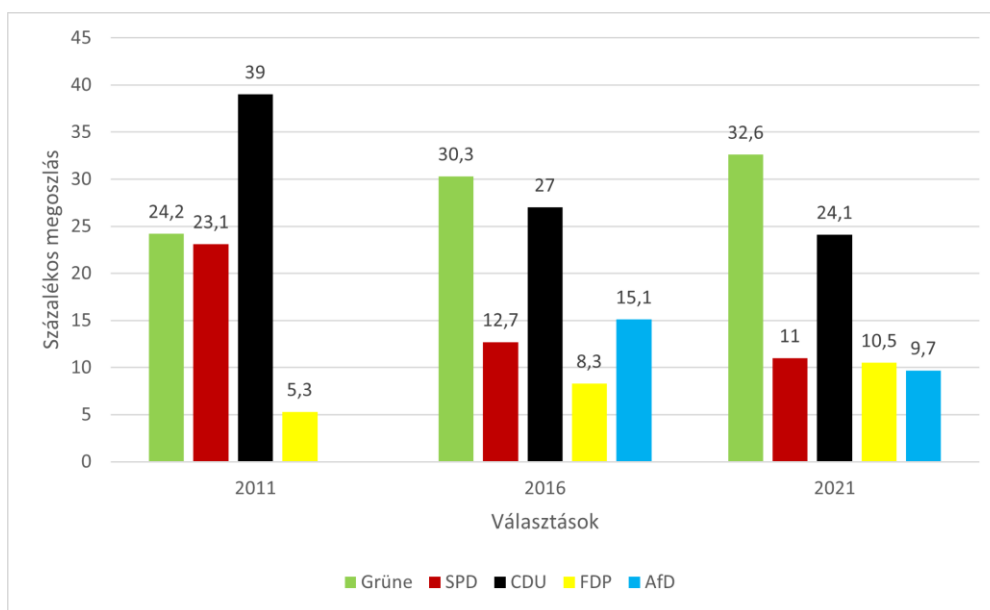
A tartományi választásokon szerzett mandátumok Baden-Württembergben 1980 és 2006 között

¹² Saját ábra, adatok forrása: Wahlen in Deutschland, 2022

A Zöldek és az FDP támogatottsága az 1980-as évektől kezdődően közel harminc éven át hasonlóan alakult. Mint már említettem, a 2011 márciusában tartott választásig a néppártok tükörként másoltak a szövetségi tendenciát – kivéve a Schröder-kormány (SPD) magas támogatottságát. A tartományi képviselők száma az újbaloldali párt színre lépésével jelentősen nőtt. A legtöbben 1992-től végezték munkájukat a gyűlésben, mivel két ciklus erejéig a Republikánusok (REP) is delegálhattak szöszölókat tagjaik közül, ezzel a tartományban valaha elfoglalt legtöbb képviselői hely 155 volt (Wahlen in Deutschland, 2022).

3.1.2. A Zöldek térnyerése

Míg a mandátumok több, mint felével az 1970-es évektől kezdődően a CDU rendelkezett, 2011-ben váratlanul alulmaradt a miniszterelnök-állítási folyamatban. Ennek okait és következményeit a 4. fejezetben fogom részletesebben megvizsgálni, a következőkben a számunkra legjelentősebb három választás eredményeit elemzem.

3. ábra¹³

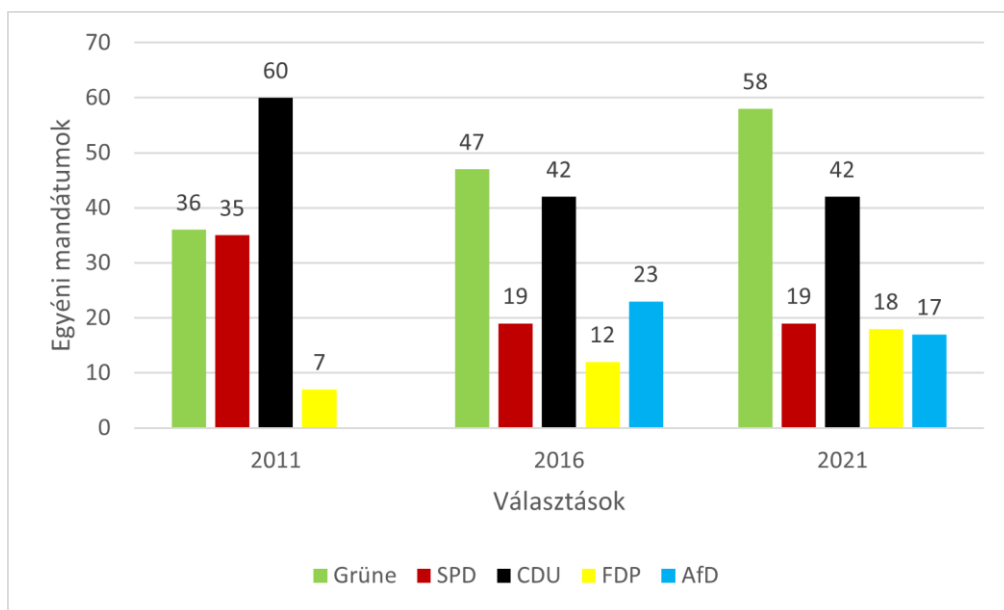
A tartományi választások eredményei Baden-Württembergben 2011 és 2021 között

A **2011. március 27-i** választás nem várt fordulatot hozott Baden-Württembergben: 66,3%-os részvétel mellett ugyan a CDU a szavazatok 39%-át magáénak tudhatta, a Zöldek és az SPD együttesen mégis több mandátumot szerzett¹⁴ (Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2011a). A Zöldek fennállásuk óta először nyertek egyéni mandátumot a tartományban – összesen kilencet: Heidelberg, Freiburg, Mannheim, Tübingen, Konstanz és Stuttgart körzeteiben – és 12,5%-kal jobban teljesítettek az öt évvel korábbi szavazáshoz képest, rajtuk

¹³ Saját ábra, adatok forrása: Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2011a

¹⁴ Előbbi 24,2%-ot, utóbbi 23,1%-ot, így közösen 47,3%-ot értek el.

(és a 2,1%-ot elért Kalózpárton kívül) minden párt veszteséget könyvelhetett el (Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2011b). Mivel a 71 képviselői helyből 35-öt a szociáldemokraták, eggyel többet pedig a Zöldek tudhattak magukénak, így a miniszterelnököt az utóbbi állíthatta. Ekkor kezdte első kormányzati ciklusát – szövetségi szinten is úttörőként – Winfried Kretschmann vezetésével a Zöldek pártja, a szociáldemokratákkal koalíciót alkotva.

4. ábra¹⁵

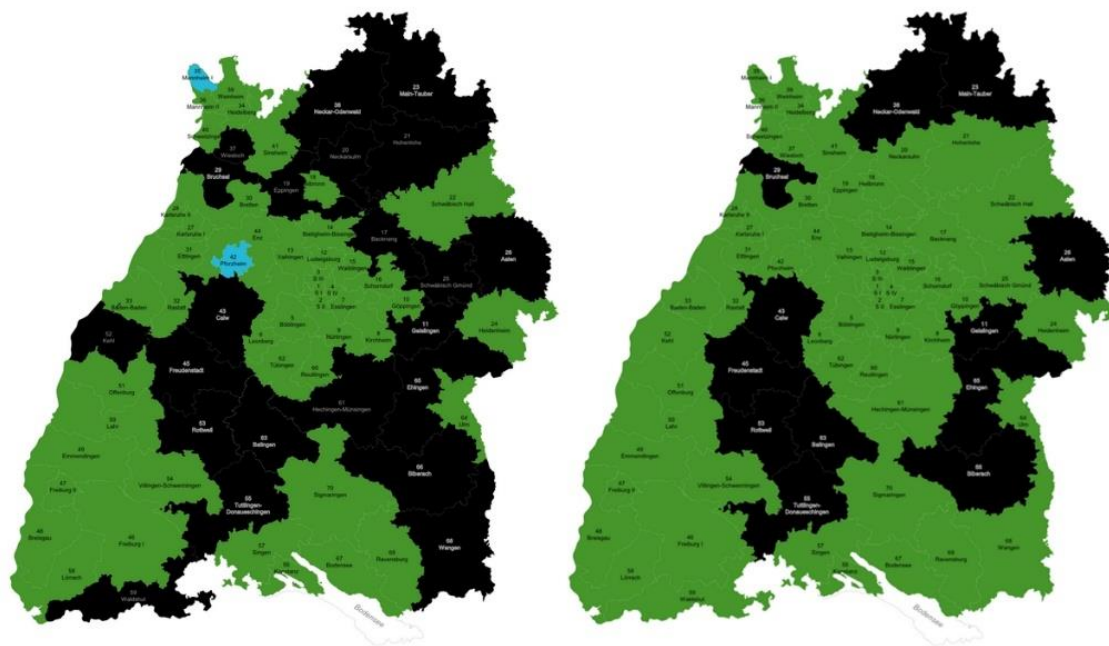
A mandátumok pártankénti eloszlása Baden-Württembergben 2011 és 2021 között

A Zöldek a **2016. március 13-i** baden-württembergi választás során történetükben először bizonyultak egy német tartomány legerősebb pártjának, 70,4 százalékos választói részvételnél az újbaloldali párt a szavazatok 30,3 százalékát és 46 egyéni mandátumot (összesen 47-et) szerzett meg. „*Fekete nap*” (Zöldek, Niklas Nüssle, 2022) volt a néppártok számára, a politikai színtéren újonnan megjelent AfD ezzel szemben rögtön 15,1 százaléknyi támogatást kapott – sőt, két egyéni mandátumot (összesen 23-at) is magáénak tudhatott. Az SPD az előző választáshoz képest szavazatainak közel felét elvesztette, így a Zöldek koalíciós partnereként a CDU került hatalomra, miniszterelnökként pedig újra a „*honatya*” („Landesvater”) *Kretschmann* esküdhette fel. A női képviselők aránya 20,3 százalékról 24,5-re emelkedett, mivel a Zöldek frakciójában a nemek aránya majdnem egyenlően oszlott el (47% nő, 53% férfi; Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2016a).

¹⁵ Saját ábra, adatok forrása: Wahlen in Deutschland, 2022

A korábbinál rosszabbul teljesített a CDU **2021. március 14-én** tartott választáson: 24,1%-kal történelmi mélypontra zuhant a támogatottsága, mindössze 12 képviselő került be a parlamentbe egyéni mandátummal. A Zöldek továbbra is a tartomány legerősebb pártjaként 32,6%-ot értek el, még hozzá a 70-ből 58 egyéni körzet megnyerésével. A választás legnagyobb vesztese 5,4%-os visszaeséssel az AfD volt, így 23 helyett 17 képviselővel a parlament legkisebb frakcióját állíthatta (Wahlen in Deutschland, 2022). A CDU-szavazók legnagyobb százalékban a hatvan év felettiek köréből került ki (a 24,1% 29%-a), míg a Zöldekre közel megegyező arányban szavaztak a 18 év felettiek (Forschungsgruppe Wahlen, 2021).

2021 márciusára az addig javarészt fekete tartomány kizöldült, ugyanakkor nem volt egyértelműen meghatározható, mely pártok fogják alkotni a kormánykoalíciót. A számadatok alapján a Zöldeknek lehetősége nyílt egy – a jelenlegi szövetségi kormányéhoz hasonló – ún. „jelzőlámpa-koalíció” kialakítására. Végül Kretschmann, zöld miniszterelnök mellé belügyminiszterként újra a CDU-tag Thomas Strobl került. Mindemellett a közvélemény-kutatások alapján a hármas koalíciót a megkérdezett állampolgárok 51%-a sem támogatta (Forschungsgruppe Wahlen, 2021).

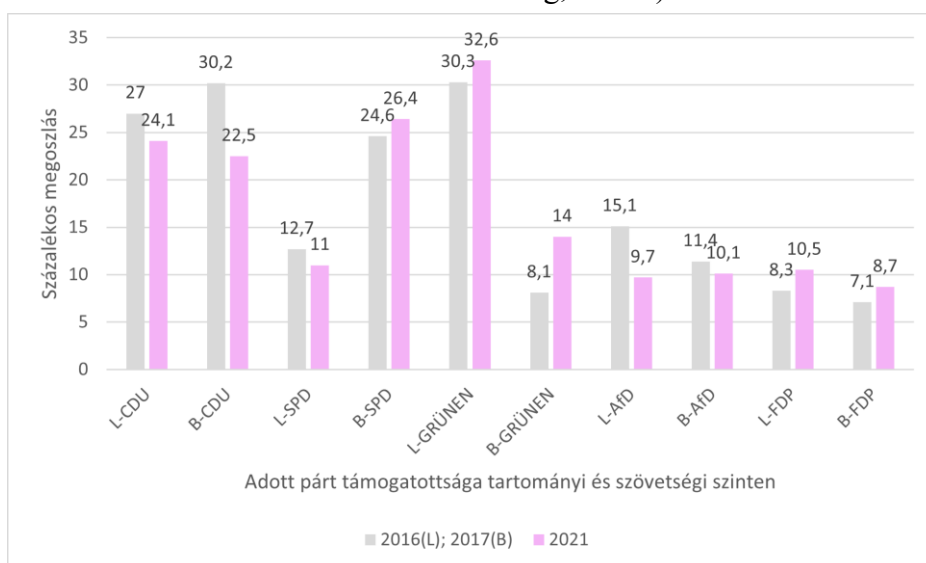
5. ábra¹⁶

Az egyéni mandátumok megoszlása Baden-Württembergben (2016 és 2021)

¹⁶ Forrás: LPB-BW, 2021a.

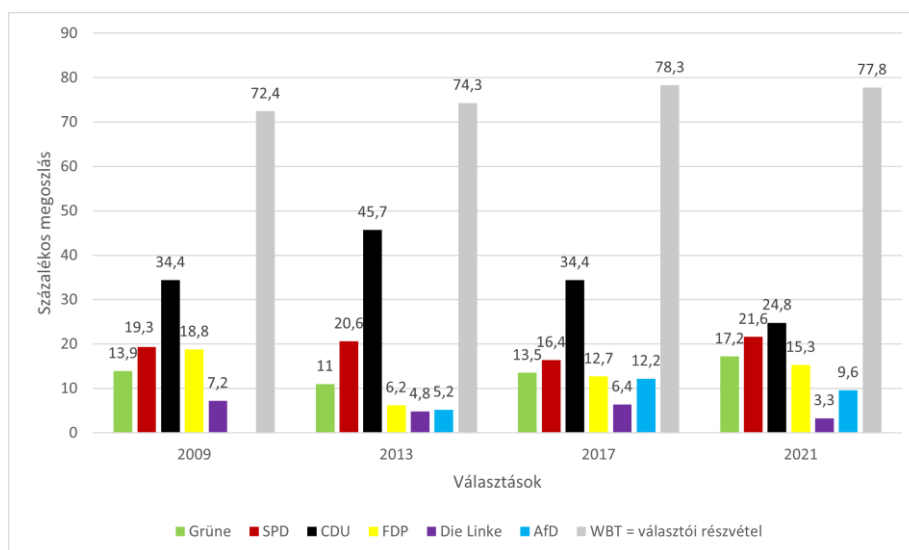
3.1.3. A tartomány képviselte szövetségi szinten

A szövetségi választások során Baden-Württembergben a többi tartományéhoz képest elmaradnak a Zöldek mutatói, így érdemes megvizsgálni a különbségeket. A tartomány 38 választóközre oszlik (Bundeswahlgesetz, 1993), melyekben az ezredfordulót követően sokszor az FDP is megelőzte az újbalsoldali értéket képviselő pártot. A 2021 szeptemberében tartott szövetségi választáson a Zöldek a 38 választóközből mindössze 5 egyéni mandátumot szereztek meg. Ezzel szemben a CDU és az SPD a 2010-es években megőrizte viszonylagos előnyét (Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2021b).

6. ábra¹⁷

A pártok BW tartományi (L) és szövetségi (B) választásokon elért eredményei

7. ábra¹⁸

A szövetségi választáson elért támogatottság aránya Baden-Württembergben (2009 és 2021)

¹⁷ Saját ábra, adatok forrása: Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2021

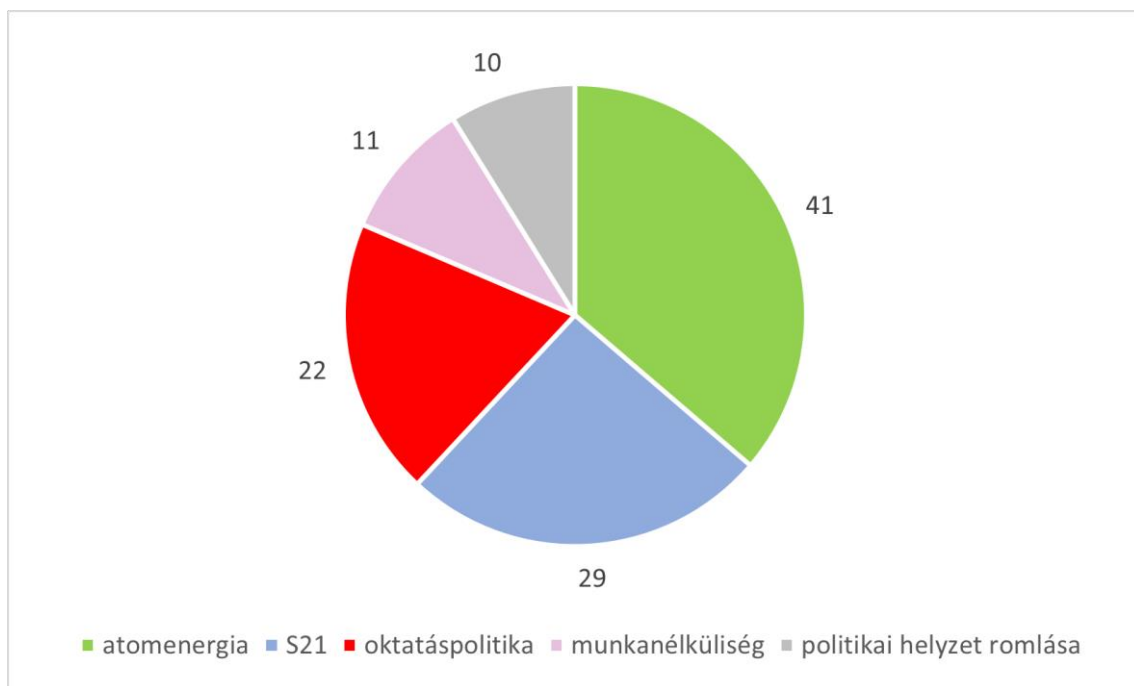
¹⁸ Saját ábra, adatok forrása: Statistisches Landesamt Baden-Württemberg, 2021

4. A zöld siker okai

Amint a választások eredményeiből láthattuk, a Zöldek 2011-es győzelmét még a 2000-es években sem lehetett volna előre megjósolni. A következőkben arra keresem a választ, hogy az utolsó három tartományi ciklusváltás során melyek voltak a legmeghatározóbb kérdések, hogyan alakult a pártok támogatottsága a kampányok fényében és milyen reakciókat, utóhangot kaptak az említett folyamatok.

4.1. A kormányváltás éve – 2011

A 2011-es baden-württembergi tartományi választás egy olyan sajátos véleményközeg eredménye, mely egyértelműen a többi tartománytól eltérő tényezőkből állt össze, ezek közé tartozik: a *tartományi vasúthálózat fejlesztése*, a *japán atomerőmű katasztrófája* és az *oktatáspolitikája*. Az előbbi, „új politikaként” megjelent két vitás kérdésben nem a néppártok néztek egymással farkasszemet, hanem a CDU és a Zöldek. Az SPD csak az *oktatáspolitikában* vált a pártpolitikai konfliktus meghatározó szereplőjévé.

8. ábra¹⁹

A 2011-es baden-württembergi választás legfontosabb kérdései százalékokban

¹⁹ Saját ábra, adatok forrása: Forschungsgruppe Wahlen, 2011

4.1.1. Stuttgart 21 és a közlekedéspolitiká

A hatalomváltás lehetősége már 2010 nyarán nyilvánvalóvá vált, amikor a *Stuttgart 21*²⁰ (továbbiakban: *S21*) vasúti projekt miatt tömeges tiltakozásokra került sor. Európa eddigi legnagyobb vasúti beruházásának számító modernizáció fő célja a város élhetőbbé tétele, azonban már a kivitelezéskor komoly társadalmi ellenállással kellett szembenézni.²¹ Míg az 1995. november 7-én aláírt keretmegállapodás még 4,8 milliárd német márkával (azaz 2,6 milliárd euróval) számolt, a költségek 2009-ben – egy évvel az építkezés megkezdése előtt – már 4,5 milliárd euróra rúgtak (Landtag von Baden-Württemberg, 2009).²²

A kritikák legfőbb elemét kiemelten a magas költségek – és azok előteremtése – képezik, valamint fontos szerepet játszanak a felmerülő környezetvédelmi kérdések.²³ Emellett sokan a város kulturális örökségének megsértését látják a régi főpályaudvar részleges lebontásában. A projekt elleni tiltakozás a tervezés 1996-os kezdete óta folyamatos, az *S21* ellenzői 2009 novembere óta hétfőnként tüntetéseket tartanak a stuttgarti főpályaudvar északi bejáratánál, melyekkel többször sikerült megakasztani a munka menetét, emellett ellenszenvüket petíciók, beadványok és erőszakmentes akciók²⁴ révén fejezik ki. A kritikák között szerepel továbbá, hogy az építkezésről nem kérték ki az állampolgárok véleményét²⁵, és a tervek több helyen hiányosak (Spieker és Brettschneider, 2013, p. 42-44).

A *S21* ellenes mozgalom nagy figyelmet kapott szövetségi szinten is, miután 2010 nyarán rendszeresen több tízezren vettek részt a tüntetéseken: a Schlossgartenben állandósultak a tervezett fakivágás elleni akciók, 2010. szeptember 30-án reggel a várható rendőri fellépésről kiszivárgott információk hatására a tüntetők elfoglalták a területet. A rendőrség – megerősítve négy másik tartomány és a szövetség egységeivel – valóban kivonult a park „megtisztítására”²⁶, hogy másnap kezdődő talajvízkezelő rendszer kiépítésének előkészítéseként a fakivágások

²⁰ A tartományi központ vasúti csomópontjának teljes átépítését és fejlesztését célzó projekt először 1994 áprilisában merült fel (Deutsche Bahn, 2022a). A projekt elnevezésében a 21-es szám a 21. századot jelöli, utalva ezzel arra, hogy Stuttgart a beruházás által megérkezik az új korba (echo24, 2020).

²¹ A Deutsche Bahn vasúthálózata Wendlingenen keresztül Stuttgarttól Ulmig bővül (Deutsche Bahn, 2022).

²² Jelenleg 9,2 milliárd eurós költség terheli az építkezést (Der Spiegel, 2022).

²³ Például, hogy a főpályaudvar felszínét a Mittlerer Schlossgarten területén parkosítják, melyhez a fokozottan védett remetebogarak által lakott korhadó fákat kellett kivágni (BUND Landesverband Baden-Württemberg, 2017). Mindemellett az *S21* ellenzői tartanak a Bad Cannstatt városrész alatti ásványvízforrások szennyeződésétől és a városi klíma károsodásától, a szállópor növekedésétől (Deutsche Bahn, 2022b).

²⁴ Az *S21* ellenzői különböző csoportokba és szövetségekbe szerveződtek, melyek közül az legismertebb az „Aktionsbündnis gegen Stuttgart 21” és a „Parkschützer” elnevezésűek (alle-gegen-s21.de, 2020). A lehetséges alternatív megoldásokat a „Kopfbahnhof 21” és az „Umstieg 21” elnevezésű projektek keretében tárgyalták.

²⁵ Az első népszavazást az állampolgárok a 2007. november 14-én benyújtott petícióval kezdeményezték, melyet közel 61 ezren írtak alá, azonban a stuttgarti városi tanács leszavazta jogi kételyeikre hivatkozva (Grin, 2012).

²⁶ A rendőrök gumibottal, paprikaspray-vel és vízágyúval oszlatták a tömeget, melynek tagjai közül sokan megsérültek, akadt, aki az összetűzés következtében teljesen megvakult (Polizeipräsidium Stuttgart, 2010).

zavartalanul folyhassanak (Der Spiegel, 2010a). Az erőszakba torkolló esemény jogi következményei sokáig kísérték az S21 munkálatait, valamint nagyban befolyásolták az aktuális kormány – amúgy is mélyrepülésben lévő – támogatottságát.

A tüntetések folytatódtak, a közvélemény-kutatások pedig folyamatos változást mutattak: 2010 augusztusában volt a legmagasabb (67%) a projektet ellenzők aránya (Stern, 2010), míg 2012 novemberében már ugyanennyin támogatták (Deutsche Bahn, 2012). A kormányzat a demonstrációk ellenére mind a népszavazás kiírását, mind a tüntetőkkel való kompromisszumkötés fontosságát figyelmen kívül hagyta. A „fekete csütörtöki” rendőri brutalitásért sokan a fekete-sárga (CDU/FDP) kormányzatot okolták, többen tüntettek Stefan Mappus (CDU) miniszterelnök rezidenciája előtt, miután kiderült: egy nappal a művelet előtt a kormányfő jóváhagyta a bevetési terveket (Süddeutsche Zeitung, 2015). Egy 2010 októberében végzett reprezentatív Forsa-felmérés szerint a megkérdezettek 29%-a gondolta, hogy a projekthez való hozzáállásuk befolyásolni fogja a 2011. márciusi tartományi választás kimenetelét. Az eredmények alapján alig fél évvel a szavazás előtt a kormánypártok, azaz a CDU csak a szavazatok 37%-át szerezte volna meg, mely 7,2%-kal kevesebb 2006-os választáshoz képest, míg az FDP támogatottsága 4,7%-kal csökkent (Die Zeit, 2010). A TNS által végzett közvélemény-kutatás szerint – az ún. *vasárnapi szavazáson*²⁷ – a választadók 32%-a voksolt volna a Zöldekre (Der Spiegel, 2010b).²⁸

Az S21 projektet mindvégig elutasító Zöldek kezdetben jelentősen profitáltak a tartományban uralkodó hangulatból, az SPD pedig, mely valójában támogatta a vasúti fejlesztést, inkább kimaradt a konfliktusból, de megoldásként népszavazást javasolt. 2010 októberétől a kormány ugyan egyeztetéseket („die Schlichtung”) kezdeményezett, a regnáló CDU és FDP politikusai negatívan nyilatkoztak a projektet kísérő társadalmi ellenállásról. A 2011 márciusában tartott tartományi választás után a Zöldek és az SPD népszavazást írtak ki arról, hogy állam kivonuljon-e a projektből, ezzel felmondva az S21 finanszírozására kötött szerződést. A kérdést 58,9% ellenezte, így Baden-Württemberg továbbra is köteles támogatni a vasútfejlesztést (LPB-BW, 2011). Az S21 az egyeztetéseket követően jelentős mennyiségben veszített politikaformáló erejéből, 2010 novemberében még a választadók 51%-a tartotta a legfontosabb választási kérdésnek, míg 2011 márciusában már csak a megkérdezettek 29% (Forschungsgruppe Wahlen, 2011).

²⁷ A szavazók aktuális pártpreferenciájának felmérésére irányuló *Sonntagsfragen* átfogó képet ad a pártok támogatottságáról, melyet a legtöbb hírportál és közvélemény-kutató intézet folyamatosan alkalmaz.

²⁸ A tiltakozások javára írható az első, tartományi fővárosban egy zöldpárti főpolgármester hivatalba lépése is (Stuttgarter Zeitung, 2012): Stuttgart főpolgármestere 2012 októberétől 2021-ig Fritz Kuhn volt.

4.1.2. Fukusima és az energiapolitika

A Zöldek és az SPD választási győzelemének döntő tényezője valószínűleg a fukusimai nukleáris katasztrófa²⁹ utáni *energiapolitikai* vita volt, mely az atomenergia elutasításához vezetett. A jobboldali kormányzat 2010 nyarán még a tartományban található három atomerőmű üzemidejének meghosszabbítását kérte, és a CDU a japán tragédia ellenére is kitartott emellett. Baden-Württembergben Neckarwestheim, Philippsburg és Obrigheim mellett találhatóak atomerőművek. Jelenleg már csak a Neckarwestheim II atomerőmű működik, melyet 2022 végéig szintén le kell állítani (Ministerium für Umwelt, Klima und Energiewirtschaft Baden-Württemberg, 2022). A Zöldek azonban a választók számára hitelesebbnek tűntek: az atomenergia állandó ellenzőiként a lehető leghamarabb meg akarták szüntetni az erőműveket.

A nukleáris baleset alapvető változásokat indított el a német energiapolitikában, az Uniópártok fókuszja az atomerőművek működésének meghosszabbításáról hamar az atomerőművek biztonsági felülvizsgálatára és a megújuló energiákról szóló törvény (röviden: EEG = *Erneuerbare-Energien-Gesetz*) fontosságára helyeződött.³⁰ Az EEG szabályozza a megújuló erőművek által termelt áram felvásárlási árait, olyan mértékben, hogy az átvételi ár alkalmas legyen a megtérülésre (Umweltbundesamt, 2021). Fukushima katasztrófája közvetlenül befolyásolta a 2011. márciusi tartományi választás kimenetelét, szinte a semmiből vált a legfontosabb kérdéssé. A baleset után Németországban végzett közvélemény-kutatások alapján a lakosság 76,2%-a támogatta a nukleáris létesítmények megszüntetését („*Atomausstieg*”, Bundesamt für die Sicherheit der nuklearen Entsorgung, 2021).

Stefan Mappus (CDU) miniszterelnök megítélésén az EnBW részvények körüli botrány sem javított: a harmadik legnagyobb német energiaipari vállalat üzemeltette az akkor még működésben lévő két baden-württembergi atomerőművet, elnökségében pedig több korábbi politikus is helyet kapott. A tartományi kormány 2010. december 6-án jelentette be, hogy az EnBW részvényeinek 45,01%-át megvásárolja az Électricité de France-tól, Mappus azonban 1,2 milliárd euróval kevesebb vételárról nyilatkozott, mint amennyit valójában ráfordítottak, az ügy legalitása szintén megkérdőjelezhető volt (Der Spiegel, 2010c).³¹

²⁹ 2011. március 11-én a valaha mért legerősebb, 9,0 erősségű földrengés rázta meg a Japán keleti partját, mely helyenként 40 méter magas hullámokkal járó cunamit váltott ki. A tengerparti Fukushima Daiicsi atomerőmű hűtőrendszere ennek következtében meghibásodott, majd a reaktorokban olvadás és több hidrogénrobbanás keletkezett. A térségben jelenleg is magas a sugárszennyezettség (LPB-BW, 2022).

³⁰ Az energiaellátás fenntartható pillérekre helyezése érdekében a szövetségi kormány 2000-ben elfogadta a megújuló energiák bővítéséről szóló törvényt, melyet többször felülvizsgáltak és aktualizáltak (LPB-BW, 2022).

³¹ Az eladást nem az LBBW vagy a baden-württembergi bankok konzorciuma felügyelte, hanem Dirk Notheis, Stefan Mappus miniszterelnök bizalmasa. A pénzügyi probléma az Angela Merkel által, az atomerőművekre

4.1.3. Az oktatáspolitikai kérdései

A CDU és az FDP az egymástól markánsan elkülönülő, három tagozatból álló iskolarendszer fenntartását és az egész napos ellátás további bővítését kívánta elérni. Utóbbi mellett érveltek a Zöldek és az SPD is, de a hierarchikus rendszer fokozatos megszüntetését és a tízéves általános iskola bevezetését szorgalmazták; valamint az egyetemi tandíjak eltörlését indítványozták. Mindez a lakosság körében nagyobb népszerűséget váltott ki, a Stuttgarter Zeitung kérésére végzett közvélemény-kutatáson a válaszadók két héttel a 2011-es szavazás előtt már a legfontosabb kérdésként jelölték meg az oktatáspolitikát, több mint 90%-os eredménnyel „nagyon fontos” témaként jelent meg (Stuttgarter Zeitung, 2011).³² Az oktatáspolitikai területén eltérő reformokat javasoló bal- és jobboldali különbségek látványosan kidomborodtak a választási kampány során.

4.1.4. A választás eredményeinek háttere

Nemcsak a pártok ellentétes szakpolitikai állásfoglalásai, hanem a miniszterelnök-jelöltek (Stefan Mappus – CDU, Nils Schmid – SPD, Winfried Kretschmann – Zöldek) személyei is nagyban befolyásoltak a szavazást. Szorosan összefonódott a választással a „negatív kampány” intézménye: a tömegkommunikáció segítségével a kampány szerves részét képezte a miniszterelnök-jelöltek lejáratása. Közvélemény-kutatások alapján, ha a tartományban közvetlenül választhatnák a miniszterelnököt, 2010 novemberében még az SPD jelöltjére, Nils Schmidre szavaztak volna legtöbben, azonban 2011 márciusában, egy héttel a választás előtt már Kretschmann állt a dobogó tetején. A megkérdezettek 46%-a gondolta úgy, hogy az akkor még hivatalban lévő Mappus rosszul végzi a munkáját és „nem foglalkozik az állampolgárokkal.” Ugyanakkor 58% kételkedett a Zöldek kormányképességében (Forschungsgruppe Wahlen, 2011).

A CDU a pártimázs és a kompetenciák szempontjából jelentősen gyengült, a lakosság körében magas beágyazottságának köszönhetően még megőrizhette a legerősebb párt státuszát, mivel szavazóbázisának háromnegyede teljesen azonosult a párttal. A 2011-es választáson így a pártidentifikáció még képes volt korlátok között tartani a CDU veszteségeit. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy míg korábban a kereszténydemokratákat politikai ellenfeleik többnyire

vonatkozó moratórium bejelentése után vált nyilvánvalóvá, hiszen a vásárlásra felvett kölcsönt az EnBW osztalékokból, de a moratóriumok miatt az állami költségvetésből kellett finanszírozni (Der Spiegel, 2010c).

³² Ezzel szemben az energia- és környezetvédelmi politika 88%-nak, a gazdaságpolitika 86%-nak, a családpolitika 84%-nak, S21 és a közlekedéspolitika pedig csak 56%-nak válaszában fontos.

tisztelettel és visszafogott hangvétellel értékelték, ez a tendencia 2011-ben megfordult: a párt egyértelműen negatív megítéléssel rendelkezett az SPD és a Zöldek támogatóinak körében.

A pártok szavazóbázisának életkora és az iskolázottság jelentősen elkülönült: a CDU támogatottságának 49%-a 60 év felettiektől érkezett, de az SPD legnagyobb bázisát is ez a korosztály alkotta. Azonban a Zöldek legtöbb szavazata ugyanannyi százalékban érkezett a 30-60 év közötti szavazópolgároktól, mint a CDU-é. A nemek arányának mérlege szinte kiegyenlítődött minden pártnál, a legmagasabb végzettséggel a Zöldek szavazói rendelkeztek (36%), míg az alapfokú képesítést szerzett választók legmagasabb arányban (47%) a CDU-ra voksoltak (Forschungsgruppe Wahlen, 2011).

A fekete-sárga kormánnyal szemben tanúsított délnémet elégedetlenség annak ellenére is egyértelmű jelzés volt Berlin felé, hogy a választók mindössze 38%-a vélte fontosabbnak a szövetségi politikát a tartományinál (melyet 57%-uk gondolt mérvadónak). Emellett az *energiapolitika* megítélése sem számított marginális kérdésnek, Mappus (CDU) véleményének pálfordulását sokan (a megkérdezettek 67%-a) csak választási manőverként értékelték (Forschungsgruppe Wahlen, 2011).

Először fordult elő 58 év után, hogy Baden-Württembergben a miniszterelnök nem a CDU tagjai közül került ki, sőt, a párt még csak a kormányzásban sem vehetett részt. Stefan Mappus így az első – és napjainkig az egyetlen – délnémet miniszterelnök, aki nem maga döntött a hátr lépés mellett, hanem leszavazták.³³ Németországon belül először alakult zöld-piros (Zöldek-SPD) tartományi kormány, Winfried Kretschmann³⁴ (Zöldek) első zöld tartományi miniszterelnökként léphetett hivatalba.

Fontos látni, hogy a néppártok – kiemelten a kereszténydemokraták – térvesztése nemcsak a fentebb felsorolt problémák, hanem egy hosszú távú folyamat eredménye, mely Baden-Württembergben a szövetségi szinttel megegyező okokra vezethető vissza (bővebben ld. Molnár és Tóth, 2022). A munkanélküli lakosság pénzügyi támogatását lehetővé tevő, 2005-ben hatályba lépő törvény (*Arbeitslosengeld I-II*; másnéven *Hartz IV*) megosztó téma volt a 2000-es évek délnémet tartományában is.³⁵ A jobboldali szociális politikának megfelelő reform

³³ Miután elődje, Günther Oettinger (CDU) uniós energiaügyi biztосként Brüsszelben folytatta munkáját, Mappus mindössze egy évig volt hivatalban (LPB-BW, 2010). Valószínűleg „a CDU érezte, hogy az S21 körüli viták megrengetik a szavazók bizalmát, ezért indították a teljesen alkalmatlan Mappust” (SPD, N.N., 2022).

³⁴ 2011-ben a *Politik & Kommunikation* magazin az év politikusának választotta (Baden-Württemberg.de, 2011).

³⁵ A 2003-ban, a második Schröder kormány idején elkészült *Agenda 2010* elnevezésű bizottsági javaslat, ebben a munkanélküli segély mellett más, olyan szociális megszorítások is helyet kaptak, melyek a szociáldemokraták elveivel összeegyeztethetetlennek bizonyultak. A Hartz-törvények elnevezés a projektet irányító Peter Hartz után született (Walwei, 2017).

komoly visszhangot váltott ki a társadalomban, Baden-Württembergben is sokan fejezték ki nemtetszésüket a hétfői tüntetéseken.

A 2011. március 27-én tartott tartományi választás valóban sok szempontból történelmi jellegű, melyben a közvélemény-kutatások alapján közrejátszott a zöld miniszterelnök-jelölt személye, azonban a fukusimai atomerőmű katasztrófája nélkül vélhetően nem erősödött volna meg annyira az újbaloldali párt, hogy a kormánykoalíció élére állhasson. Az S21 és az oktatáspolitikai körüli viták, valamint Mappus (CDU) EnBW részvényekkel kapcsolatos botránya visszafordíthatatlan mértékben rontott a kereszténydemokraták megítélésén, mely „*évtizedek óta a levegőben volt*” (Zöldek N.N., 2022) Lothar Späth óta. A CDU politikusai „*évekig részegek*” voltak és elhitték, „*hogy minden rendben a kormányzati stílussal*” (CDU, N.N., 2022). Mindemellett a zöld párt erősen beágyazódott a lakosság körében: a környezetvédelem alulról felfelé szerveződik, a lokális fejlesztések által az állampolgárok megtapasztalhatták a környezeti biztonság súlyát (Zöldek, N.N., 2022).

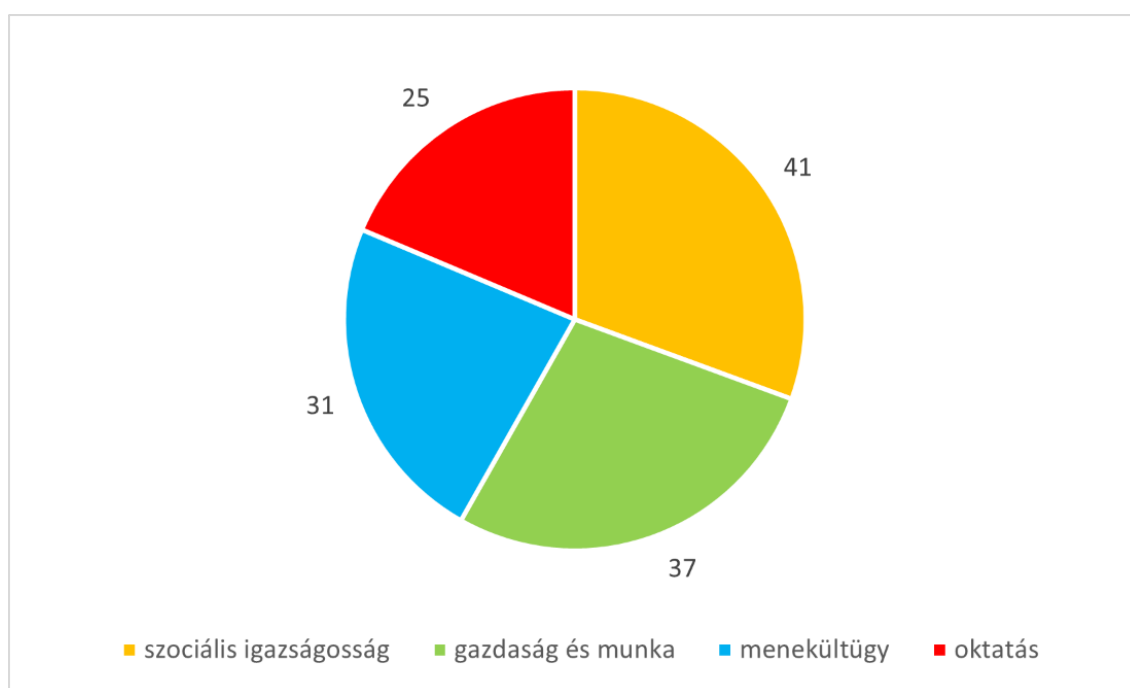
4.2. A kivi-koalíció kezdete – 2016

A közvélemény-kutatások listáját 2016 februárjáig még a CDU vezette, azonban február 26-án, mindössze két héttel a választás előtt, már a Zöldekre érkezett a legtöbb szavazat (Wahlrecht, 2022). A 16. baden-württembergi tartományi választást a Zöldek a legerősebb pártként zárták. Az SPD a negyedik helyre csúszott a politikai színtéren megjelenő AfD-vel szemben, míg a CDU történelmében először második lett a délnémet pártok között. Mindez a zöld-piros koalíció felbomlását eredményezte: a Zöldek vezetésével létrejött a zöld-fekete szövetség, továbbra is Winfried Kretschmann miniszterelnöksége alatt. A ciklusváltás során az eredetileg kormányfő-jelöltként induló Guido Wolf (CDU) nem vállalta a miniszterelnök-helyettes szerepét, így Thomas Strobl váltotta őt a párt élén.

A megelőző évek során a zöld pártnak lehetősége nyílt bizonyítani a kormányzati oldalon, megvalósítani a 2011-es koalíciós szerződésben vállalt célkitűzéseiket. A választás legégetőbb kérdéseire próbáltak megoldást találni: a kormányváltás után komoly *költségvetési* kihívásokkal szembesült a zöld-piros koalíció: megállapodtak, hogy a tartomány 2020-tól nem vesz fel újabb hiteleket. Az *oktatáspolitikában* átfogó reformokat terveztek, többek között az egész napos iskola bevezetését, ám a „*kötelező iskolaajánlás*”³⁶ eltörlése lett a legfőbb cél. Az *állampolgári*

³⁶ A tartományi jogkörbe tartozó oktatási szabályozás alapja a hárompilléres továbbtanulási rendszer: szövetségi szinten mindenhol hatéves kortól iskolaköteles a gyermek, Baden-Württembergben az általános iskola négy évig tart, ezután az iskola ajánlást tesz arra, a lehetséges három középfokú szint melyikében tanuljon tovább a diák, korábban ezt kötelező volt elfogadni (deutschland.de, 2018).

részvétel megerősítésére olyan jogi alapot szerettek volna alkotni, mellyel a lakosság politikai aktivitása könnyebben megvalósulhatna. Ezen túlmenően az önkormányzati választásokon a szavazati korhatárt 16 évre csökkentették volna.³⁷ A két legfontosabb kérdéskört az *energiapolitika* és a *S21* körüli viták alkották. Előbbi esetében a felek megegyeztek az atomerőművek fokozatos leállításában, valamint a szél- és napenergia által termelt áram támogatásában. Utóbbi kapcsán a zöld-piros koalíció nehezebben találta a közös hangot: mivel az SPD a projekt támogatói, a Zöldek pedig az ellenzői közé tartoztak, végül a népszavazás mellett tették le voksukat. Mindemellett fontos szerepet kapott az *integrációs politika* is, mivel 2011-ben – jóval a nemzetközi szinten is jelentős menekülthullám előtt – a délnémet tartományban élt a legtöbb migrációs háttérrel rendelkező egyén (GrueneBW, 2011).

9. ábra³⁸

A 2016-es baden-württembergi választás legfontosabb kérdései százalékbán

4.2.1. Az első Kretschmann-kormány meghatározó intézkedései

Kretschmann-nak gyorsan sikerült belenőnie a széles körben megbecsült államfő szerepébe. Polgári habitusa, melyet tanári végzettsége és egyházi kötődései révén képvisel, együtt jár a világos, alapvetően pragmatikus politikai célkitűzéssel, hogy Baden-Württemberg erősségeit a gazdaság és az ökológia fenntartható kombinációjával biztosítsa a jövő számára (Zöldek, N.N., 2022). Vezetésével a koalíciós szerződés legtöbb pontját sikerült megvalósítani, azonban

³⁷ A korhatár lejjebb vitélét egy 2022 áprilisában elfogadott törvénymódosítással sikeresen elérték.

³⁸ Saját ábra, adatok forrása: tagesschau.de, 2016

sokat nem olyan mértékben, mint ahogy azt a tervezet előíranyozta.³⁹ A legjelentősebb társadalmi aktivitást az *oktatáspolitiká*, illetve javarészt 2015-től kezdődően a *bevándorláspolitiká* és a hozzá kapcsolódó területek (szociális és munkaügyek, integráció, biztonságpolitika, rendészet) váltották ki. A következőkben röviden áttekintem, a fentebb említett szakpolitikákban milyen eredmények születtek.

4.2.2. Az oktatáspolitiká kérdése

Az *oktatáspolitiká* terén a Zöldek fontosnak tartották olyan témákkal átalakítani az oktatási terveket, melyek „piros fonalként” vonulnak végig minden tárgyon. Ugyan az SPD nem állta ennek útját, azonban a „*toleranciára nevelés és a sokféleség elfogadása*” vezérelv kapcsán vita alakult ki: a tartomány konzervatív, illetve jobboldali populista erői azzal vádolták a kormányt, hogy „*pedagógiai, erkölcsi és ideológiai átnevelést*” akar véghez vinni. Több tüntetés során felszóltak, azonban Andreas Stoch (SPD) oktatásügyi miniszter utolsó hivatalos aktusaként 2016 márciusában aláírta a terveket (Busemeyer és Haastert, 2017, 135-147.o.). Az SPD által több tartományban kialakított „*Gesamtschule*” iskolatípust – mely a különböző szintek egységesítésére irányul – a Zöldek nem támogatták, hanem a saját „*Gemeinschaftsschule*” koncepciójukra helyezték a hangsúlyt – mely a teljesítés mérésnek modernizálásán alapul. „*Ebben a kérdésben nem lehetett kompromisszumot kötni*”, hiszen mindkét baloldali párt erőteljesen kiállt saját elképzelései mellett (SPD, N.N., 2022).

4.2.3. A biztonság- és bevándorláspolitiká tartományi aspektusban

Az első Kretschmann-kormány idején fontos szerepet játszott a *bevándorláspolitiká*: bár az észak-afrikai menekültekkel kapcsolatban a szövetségi kormány által hozott döntéseket a tartományoknak el kell fogadniuk, a *biztonságpolitiká* terén viszonylag nagy mozgástérrel rendelkeznek. A jogalkotási időszak végére az újonnan érkező menekültekről a már letelepedett bevándorlókra helyeződött át a hangsúly. A tartományok szuverenitása a belső biztonsággal kapcsolatos kérdésekben elsősorban a *rendőrségi politiká*t foglalja magába. A Zöldek-SPD alkotta koalíció ebben a szakpolitikai kérdésben a korábbi CDU-kormányokat követte (Staff és Wenzelburger, 2017, 98.o.).

A német viszonylatban „*bevándorlótartomány*nak” számító Baden-Württembergben a migrációról és az integrációról folytatott viták középpontjában a menekültek, különösen a szíriai menekültek álltak. Ha megnézzük a statisztikákat, kiderül, hogy a délnémet bevándorlók

³⁹ Például az oktatáspolitikai célokat, és a költségvetéssel kapcsolatos tervezetet – kimondottan az *S21* miatt – nem sikerült teljesen megvalósítani, ugyanakkor az állampolgárok politikához való viszonya – kiemelten önkormányzati szinten – aktívabb irányba változott.

túlnyomó többsége az elmúlt évtizedekben elsősorban munkaerő-toborzás, illetve tanulmányok céljából érkezett (Landeskunde Baden-Württemberg, 2020). Azonban a menekültválság tetőzésével jelentősen megnőtt a menedékkérők⁴⁰ száma, ezáltal a tartomány a munkaerőpiac és a szociálpolitika terén komoly kihívásokkal szembesült. A befogadottak munkaerőpiaci integrációjának elősegítésére szakképzéseket, illetve a fiatalok nyelvi készségeit, sőt pszichológiai jóllétét támogató programot szerveztek. A menekültek *egészségügyi ellátását biztosító elektronikus kártya* bevezetését hiába szorgalmazta Kretschmann, a tartomány, az önkormányzatok és az egészségbiztosítók közötti, a fedezendő szolgáltatásokról, valamint a finanszírozásról szóló viták miatt nem sikerült megvalósítani (Bandau, 2017, 90-92.o.). A zöld-piros jogalkotási időszak végén a migráció szakpolitikai területei a bevándorlók magas száma miatt egyértelműen előtérbe kerültek, ezzel megerősítve az AfD pozícióját a tartományban.

4.2.4. A választás eredményeinek háttere

A fentebb ismertetett választási kérdések új párt érvényesülésének adtak lehetőséget: az AfD választóinak 69%-a gondolta úgy, hogy a menekültügyi helyzet számít a legégetőbb problémának a tartományban, ezzel a pártot két egyéni mandátumhoz⁴¹ és „megannyi kiábrándult CDU-szavazóhoz” (CDU, N.N., 2022) juttatva (tagesschau.de 2016a). Az AfD-t az őt támogató állampolgárok 70%-a a többi pártban való csalódottsága miatt választotta, a CDU-tól elpártoló szavazók 75%-ban nyilatkozták, hogy az átszavazás oka a *bevándorláspolitiká* kezelése volt (tagesschau.de, 2016a). Az NDP és a REP után harmadjára sikerült egy szélsőjobboldali pártnak átlépnie az 5%-os küszöböt. A megkérdezettek 61%-a szerint a menekültek számát tartósan korlátozni kellene; 43%-uk nyilatkozta: Merkel bevándorláspolitikájával nem ért egyet. Sőt, az AfD-szavazók 85%-a vélte: a kormány többet tesz a menekültekért, mint saját állampolgáraiért és 90%-uk az iszlám befolyásának túlságos erősödésétől tartott (tagesschau.de, 2016b).

A CDU miniszterelnök-jelöltjét – hasonlóan öt évvel korábban, Stefan Mappushoz – erős kritika érte annak kapcsán, hogy „nem tudni, pontosan mit képvisel” (tagesschau.de, 2016c), „Kretschmann pedig Merkel útját követte, tehát aki a CDU-n belül a kancellár véleményét osztotta, inkább a Zöldekre szavazott át, míg az ellenzők az AfD-re” (Zöldek, N.N., 2022). Ugyanakkor Winfried Kretschmann ismét elnyerte az állampolgárok szimpátiáját, a

⁴⁰ A tartomány 2015-ben hivatalosan 100 ezer menekültet fogadott be, mely a teljes szövetségi szint egyötödének felelt meg. Megoldásként például a kormány 115 millió eurót fordított lakókonténerek kialakítására: az önkormányzatok a támogatás megszerzésével vállalták, hogy a lakásokat a következő tíz évben menekültek elhelyezésére vagy más szociális lakáscélra használják (Bandau, 2017, 88.o.).

⁴¹ Mannheim I és Pforzheim körzetében.

megkérdezettek 89%-a (és a CDU-szavazók 87%-a) szerint a zöldpárti politikus jó miniszterelnök, sőt, még Erwin Teufelnél⁴² (65%) is jobbnak vélték. Mindemellett a válaszadók 79%-ának szimpatikus, 73%-a alapján pedig erős vezető Kretschmann,⁴³ valamint 84%-uk elégedett volt a politikus munkásságával. A közvélemény-kutatások tehát megmutatták: az állampolgárok támogatják Kretschmannt. Döntésük azonban nem csak a szimpátián alapult: a szavazók 52%-a mondta, hogy döntésének meghozatalában a legfontosabb szerepet a lehetséges kormányfő *tényszerű kérdésekre adott megoldásjavaslatai* jelentették, ennek ellenére 56%-uk a miniszterelnök-jelölt személyét jelölte meg a CDU-tól való elpártolás legfőbb okaként (tagesschau.de, 2016d).

Az első Kretschmann-kormány értékelése a Zöldek szempontjából messze felülmúlta a várakozásokat: míg 2011-ben a szavazók többsége megkérdőjelezte kormányképességüket (ld. 23.o.), eredményeikkel a ciklusváltáskor 70%-uk elégedett volt (2011-ben az akkor regnáló koalícióval mindössze 41%), ezzel bebizonyították, habár tényérésüket a fukusimai atomkatasztrófának „*köszönheték*”, pragmatikus politikájukkal – és vezetőjükkel – sokkal többre képesek. Az első választók 29%-ban a Zöldekre adták le voksukat (tagesschau.de, 2016g). Az SPD, mint kisebbik koalíciós partner, nehezebben érvényesült: a válaszadók 56%-a nem találta megfelelőnek a kormányzati munkát, míg a koalícióban a Zöldek tevékenységét 65%-uk támogatta, ezért őket szerették volna viszontlátni a következő kormányzati ciklus élén (tagesschau.de, 2016e). Az SPD térvessztése a Zöldekkel szemben látványos volt: a pártprofiljukhoz tartozó főbb területek⁴⁴ mindegyikén gyengült a megítélésük (tagesschau.de, 2016f). A párt hamar elveszítette a figyelmet, hiszen az *S21* és az *atomenergia* által teremtett központi politikai törésvonal a Zöldek és a CDU között húzódott, ezért médiamegjelenésük számottevően redukálódott. A kormányt továbbra is támogatni akaró állampolgárok inkább az erősebb félre szavaztak (LPB-BW, 2016a). Fontos látni, hogy a baloldali pártok együttesen túl erőteljes szociálpolitikát folytattak a gazdasági szereplők szempontjából, akiket csak a CDU tudott újra bevonítani (Zöldek, N.N., 2022).

Az SPD támogatóinak csalódottsága a zöld-piros kormány leváltásához vezetett: mivel a két párt nem rendelkezett a szavazatok többségével, így a tartományban 30,3%-kal taroló Zöldeknek új partner után kellett nézniük. Az ökopárt létrehozta a zöld-fekete koalíciót, ezzel a CDU újra a délnémet tartomány kormányában – kisebbik partnerként – helyet kaphatott.

⁴² Erwin Teufel 1991-2005 között a CDU színeiben tevékenykedett miniszterelnökként (LPB-BW, 2008).

⁴³ „Winfried Kretschmann alatt a tartomány jó kezében van.” Valamint: „[...] meggyőződései fontosabb a pártpolitikánál” – a válaszadók (még a CDU szavazói is) eme mondatokat jelölték meg a legrelevánsabbként.

⁴⁴ Szociális igazságosság, családpolitika, munkaügyek, oktatáspolitikai.

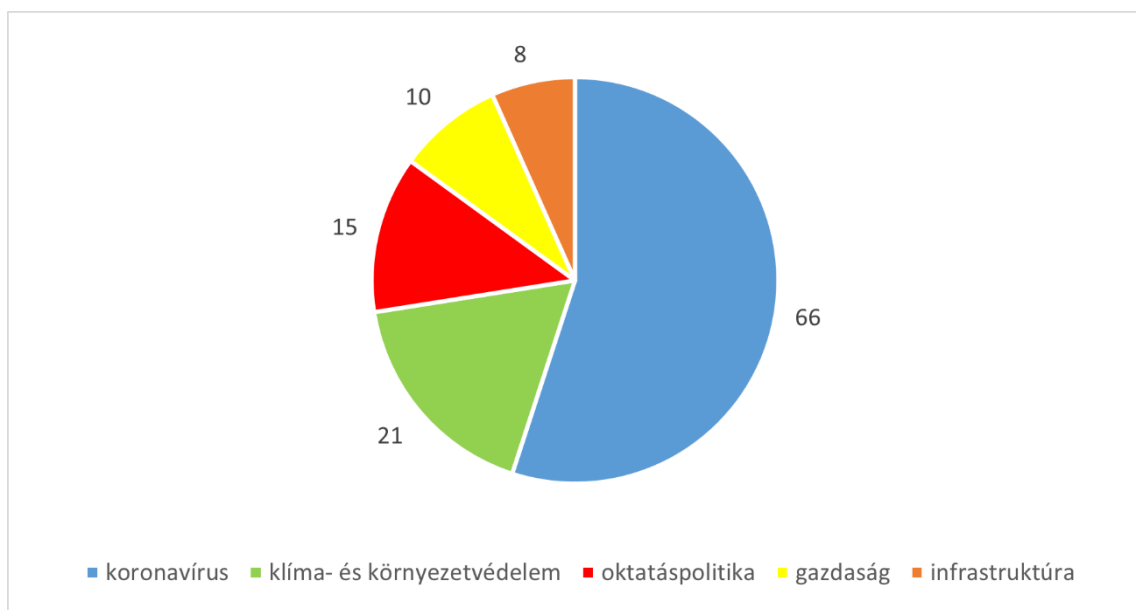
Annak ellenére, hogy a Zöldek az SPD-vel és az FDP-vel közösen elérték volna a „*jelzólámpa-koalícióhoz*” szükséges 72 mandátumot, a szabaddemokraták nem kívántak az előbbivel kormányt alakítani. Az AfD kormányba jutását pedig minden párt igyekezett elkerülni (LPB-BW, 2016b).

Összességében a Zöldek előző ciklusban prezentált, ideológiájukhoz illeszkedő politikájuk, valamint Kretschmann pragmatizmusa jelentős szempont volt a választópolgárok döntéshozatalában. A 2011-2016 közötti időszakot a konzekvens és hozzáértő kormányzati munka jellemezte, a 2016-os választás pedig megerősítette a baden-württembergi politikában bekövetkezett strukturális változásokat, melyek már 2011-ben nyilvánvalóvá váltak. Az AfD – mint ahogy az a szövetségi szinten és a többi tartományban is megmutatkozott – főleg a CDU kárára ért el magas támogatottságot. Az SPD népszerűsége pedig a fentebb bemutatott okok miatt valóban zuhanni kezdett, a CDU – történelmi hanyatlásának ellenére – újra a kormányban kapott helyet és Strobl (CDU) az *értékkonzervatív*ként („*Wertekonservativ*”) értékelt Kretschmann számára megfelelő partnernek bizonyult.

4.3. Szavazás koronavírus idején – 2021

A 2021. március 14-én tartott tartományi választás során a szavazatok egyharmadát (30,3%-át) a Zöldek szerezték meg, miközben a CDU 2016-hoz mérten 2,9%-os veszteséggel történelmi mélypontra süllyedt. A kisebbik koalíciós partner mindössze 24,1%-kal ugyan továbbra is a második legerősebb délnémet pártnak számított. A koalíciós viták ellenére újra zöld-fekete kormány állhatott fel Winfried Kretschmann (Zöldek) vezetésével. A következő fejezetben ismertetem a második Kretschmann-kormány meghatározó intézkedéseit és a 2021-es tartományi választás legfontosabb kérdéseit.

Az első zöld-fekete kormány 2016 májusának elején mutatta be a következő jogalkotási időszakra vonatkozó koalíciós szerződést: „*Megbízható. Fenntartható. Innovatív*” – hangzottak a kulcsszavak, azonban a preambulumban leszögezték: a felálló Zöldek-CDU kettős nem merült fel a választás előtt lehetőségként, de a „*választók szavazatukkal arra kértek bennünket, hogy új utat válasszunk.*” Ezáltal a megállapodás súlyos kompromisszumkészséget igényelt a felektől, és a politikai iránytű két ellentétes oldalán elhelyezkedő pártok nem tudták minden területen a saját nézeteiket érvényesíteni. Mindkét párt kongresszusának jóváhagyásával Baden-Württemberg újra úttörőnek számított: Németországban először alakulhatott zöld-fekete kormány.

10. ábra⁴⁵

A 2021-es baden-württembergi választás legfontosabb kérdései százalékban

A ciklusváltás után kezdetben az *oktatáspolitiká* jelentette a legégetőbb kérdést, újra felmerült a *kötelező iskolaajánlás* (ld. 26.o.)⁴⁶ problémája, valamint a Zöldek elérték, hogy további *közösségi iskolák* létesüljenek, a CDU akaratának megfelelően ugyanakkor a bővítést korlátozták az ott tanuló diákok számának függvényében, az oktatásügyi miniszter székébe Susanne Eisenmann (CDU) ülhetett.

A belügyi tárca vezetője és Kretschmann helyettese ismét Thomas Strobl (CDU) lett, aki a *rendészeti ügyek* területén átfogó reformokat tervezett: az *önkéntes rendőri szolgálat* újjászervezését tűzte ki célul a zöld-piros kormány korábbi döntésével ellentétben, mely annak fokozatos kivezetését támogatta. Mindemellett az *adatvédelem* terén hozott törvények gyakorlati alkalmazásához a rendőrségi törvény bővítését kívánták megvalósítani. A Zöldek javaslatára Baden-Württembergben az „egyszavazatos” (ld. 11.o.) helyett *arányos választási rendszert* szerettek volna bevezetni.

A *menekültügy* az egyik legmegosztóbb témává vált a két párt között, sem a burka viselésének korlátozásában, sem az egészségügyi szolgáltatások kiterjesztésében nem sikerült megállapodniuk. Ugyanakkor előirányozták az ún. *természetbeni fizetésre jogosító kártyát* (*Sachsleistungskarte*), vagyis az első befogadó központban már nemcsak készpénzzel (melyet a Zöldek támogattak) és természetbeni juttatásokkal (melyet a CDU támogatott) segítettek volna a mindennapi szükségleteik fedezését, hanem havonta meghatározott összeggel.

⁴⁵ Saját ábra, adatok forrása: Forschungsgruppe Wahlen, 2021

⁴⁶ Megállapodtak, ha a szülő döntése eltér az iskoláétól, kötelező tanácsadást tartani a gyermek lehetőségeiről.

A *fiskális politika* zöld vezetéssel a megtakarítások bővítésére irányult, míg a szintén zöld politikus Winfried Hermann másodjára került a Közlekedési Minisztérium élére. A *közlekedéspolitiká* terén az önkormányzati és kerékpárutak kiterjesztését irányozták elő, valamint továbbra is fontos napirendi pontnak számított az S21 kérdése: az állam tervezett költségrészesedésének tartását, továbbá a lehető leggyorsabb megvalósítást szorgalmazták.

Végezetül a *digitalizáció*val kapcsolatos ügyeket kell megemlítenem: a 2016-os koalíciós szerződés a szélessávú internet fejlesztését, emellett a médiaoktatás kiterjesztését támogatták, sőt, a gazdasági modernitás elősegítését a jobb hálózati összekapcsoltságban látták (GrueneBW, 2016).

4.3.1. A második Kretschmann-kormány meghatározó intézkedési

A zöld-fekete koalíció első ciklusa – mint ahogy már fentebb ismertettem – nehéz kompromisszumokat eredményezett, mindössze az S21 terén ment gördülékenyen a munka, hiszen mindkét párt a 2011 őszen szervezett népszavazást tartotta mérvadónak. Ugyanakkor továbbra is égető kérdésnek számított az *oktatáspolitiká* reformja, a *gazdasági*, az *integrációs* probléma és a *közlekedésügyi* fejlesztés. Nem mehetünk el szó nélkül a *koronavírus* igényelte megkorlátozások, valamint a kialakult gazdasági válság kezelése mellett sem. A következőkben röviden áttekinthetem, mely területeken milyen eredményeket tudott a második Kretschmann-kormány felmutatni, mindez pedig hatással járt a tartományi választásra.

4.3.2. A környezetvédelem és a gazdaság egyensúlya

Az első zöld-fekete jogalkotási időszak központi vezérmotívumát az *ökológiai gondolkodás által meghatározott politika* jelentette. A megújuló energia, a fenntartható közlekedés és a „zöld gazdaság” egyéb formái elvben nagy elfogadottságot élveznek Baden-Württemberg lakossága körében, de a megvalósításukkal kapcsolatban számos probléma merül fel: a tájésztétikát nagyban befolyásolják a főként vidéken kiépített megújuló energiákat előállító erőművek (például szél, víz, nap). A táj(egységek) kulturális örökségeinek megőrzése egyre jobban politizálódott, ebben a vitában pedig a CDU áll az érvényesülni próbáló cégek oldalán: gazdasági szempontból aggodalmat okoz a földterületek és lakóépületek értékvesztése az erőművek közelsége miatt, sőt, a turizmus is csökkenhet (Gebhardt, Hans, 2020, 58-63.o.). Mindez a kereszténydemokraták politikájában kontraszthatást ér el, hiszen támogatják az atomerőművek működtetését. Ezzel szemben a Zöldek kimondottan a hosszú távú eredményekre összpontosítanak és tagadják, hogy az erőművek egészségkárosító hatással bírnának. Mindkét pártban, illetve támogatóikban közös: nem az erőművek építését, hanem

annak módját és helyét ellenzik. Ennek fényében a baden-württembergi Zöldek egy olyan „*klímagazdasági struktúrát dolgoztak ki, mellyel fokozatosan, a polgárok bevonásával*” (Zöldek, Niklas Nüssle, 2022) lehet megvalósítani, mindennek fókuszában a vállalati klímavédelem szisztematikus megvalósítása áll, melyben az Éghajlatvédelmi Szövetség Baden-Württemberg („*Klimabündnis*”) nyújt segítséget: közvetít a kormány és a cégek között (Klimabuendnis, 2022).

4.3.3. Stuttgart 21 és a közlekedéspolitikai

Annak ellenére, hogy az S21 munkálatai a végéhez közelednek, a délnémet lakosság egy része napjainkban is ellenzi a projekt megvalósítását. Más tartományokkal szemben Baden-Württemberg decentralizált térszerkezete tompítja a vidék-város különbségeket és az ingázók számára átfogó tömegközlekedés kiépítésére volt szükség. Ugyanakkor a háztartások motorizációja folyamatos, ezáltal emelkedik a személygépkocsi-forgalom a térségben és jelentősen nőtt a forgalmi torlódások száma. 2020 februárjában került sor az ötszázadik „hétfői tüntetésre” az S21 kapcsán, mely már inkább a költségek befagyasztására, mintsem a projekt teljes leállítására irányult (Gebhardt, Hans, 2020, 65-69.o.).

4.3.4. Az oktatáspolitikai kérdései

A Zöldek kérésére a 2011 és 2016 között felállított közösségi iskolák ugyan megmaradhattak, fejlesztésüket a CDU – a koalíciós szerződésben foglaltak alapján – gyakorlatilag megakadályozta. A zöld-fekete *oktatáspolitikát* nagyrészt az oktatásügyi miniszter határozta meg, aki többször összetűzésbe került az állami szinten megválasztott szülői képviselők csoportjával. Mindemellett a *koronavírus* által megkövetelt távoktatás a német – és benne a baden-württembergi – iskolarendszer technológiai hiányosságaira hívta fel a figyelmet, melynek kezelése komoly kihívást jelentett az amúgy is szerkezetváltáson áteső *oktatáspolitikai* számára. A koalíció pragmatikusan inkább az iskolák fejlesztésére összpontosított (Schöne et.al., 2020, 27-33.o.). Az előző parlamenti ciklus során hozott *oktatáspolitikai* intézkedések rövid távon jelenleg nem ítélték meg.

4.3.5. A biztonság- és bevándorláspolitikai tartományi aspektusban

Az első zöld-fekete koalíció feszült status quo-t eredményezett a *menekültügyi* kérdések terén, azonban a felek igyekeztek hatékony jogszabályokkal minél gyorsabban és könnyebben segíteni a Baden-Württembergbe érkezőket. 2019 áprilisában lépett hatályba többek között az a törvény, mely magasabb támogatást irányzott elő azon önkormányzatoknak, ahol *integrált tisztségviselők* is dolgoznak – ezzel segítve a beérkezők jobb megértését, a helyzet hatékonyabb

kezelését. Azonban a járvány sok esetben megakadályozta eme szakpolitika további mélyítését. A reformtörekvések nyilvánvaló hiánya figyelhető meg, a Zöldek félretették programszerű orientációikat, hiszen a válságkezelést, majd annak következményeit kellett szem előtt tartaniuk. Az *oktatáspolitikához* hasonlóan – bár pragmatikusan meg tudott állapodni a két kormánypárt az adott szakpolitika alakításáról – a gyakorlatban másra törekedtek a Zöldek és a CDU is, azonban az egység fenntartására prioritásként tekintettek (Kostner, 2020, 50-56.o.).

4.3.6. A koronavírus és a járványkezelés

Baden-Württemberg 2020 tavaszán a világ többi részéhez hasonlóan elérte az új típusú *koronavírus*: a pandémia kezelése állandó napirendi pont volt. 2020. március 23-án a kormányzat törvényben szögezte le: a járvány *természeti katasztrófa*, majd egy, összesen ötmilliárd euró hitel felvételét lehetővé tevő kiegészítést csatoltak a 2020/2021-es költségvetéshez (Landesrecht BW, 2020). Számos intézkedést hoztak, melyeket rendeletekben szabályoztak, szigorú le- és bezárások történtek. Az intézkedések igazodtak a szövetségi kormány és az Európai Unió előírásaihoz. Természetesen a tartományi kormány válságkezelését sokfelől érte bírálat: a legnagyobb visszhangot az állampolgárok személyes adatainak kiszolgáltatása kapta, az egészségügyi intézmények megfelelő jogalap nélkül nyújtották át ezeket a rendőrségnek, így a lakosság bizalma megrendült az állami szervekben (Südwestrundfunk, 2020). Emellett mind az AfD, mind az FDP kritizálta az emberi szabadságjogok korlátozásokkal való megsértését és az egyén döntésszabadságát hangsúlyozták (FDP, Dennis Birnstock, 2022).

A *költségvetés* területén hozott intézkedések két szakaszra oszthatóak: a koronavírus-járvány előtt az előző jogalkotási időszakhoz képest viszonylag kevés új reform született, többek között a főbb állami adókat sem változtatták (Hörisch, 2020, 42-48.o.). Mindennek oka a két kormánypárt által képviselt eltérő álláspontokból ered. A járványkezelés azonban megkövetelte a közös válaszok kidolgozását: gyorssegélyeket, gazdaságélénkítő programokat irányoztak elő. A zöld-piros kormány reformjai által teremtett konszolidációs időszak után bizonytalanság következett.

Az első zöld-fekete kormányt folyamatos kompromisszum jellemezte. A *koronavírus* megjelenésével a Zöldek válságkormányzásra kényszerültek, melyre nem voltak felkészülve: a programpontok és az ideológia megvalósítására irányuló politikájuk szemben állt a CDU pragmatizmusával. Winfried Kretschmann vezetésével a tartomány mégis képes volt reagálni a pandémia jelentette kihívásokra. A 2021. március 14-i választás előtt az állampolgárok 52%-a elégedetlen volt a kormány válságkezelésével: az oltással kapcsolatban 77%-uk, az oktatás

területen hozott döntésekkel pedig 73%-uk nem értett egyet (Forschungsgruppe Wahlen, 2021). A második Kretschmann-kormányról összességében elmondható: ugyan a gazdaság megfelelő igazgatását a legtöbben a CDU erősségeként értékelték, a lakosság szerint a *koronavírus*, a *környezetvédelem* és az *oktatáspolitikai* területe a Zöldek kompetenciái közé tartozott, melyek a következő választás legfontosabb kérdéseit adták. Ezáltal az ökopárt képes volt megszólítani a CDU szavazóit (is).

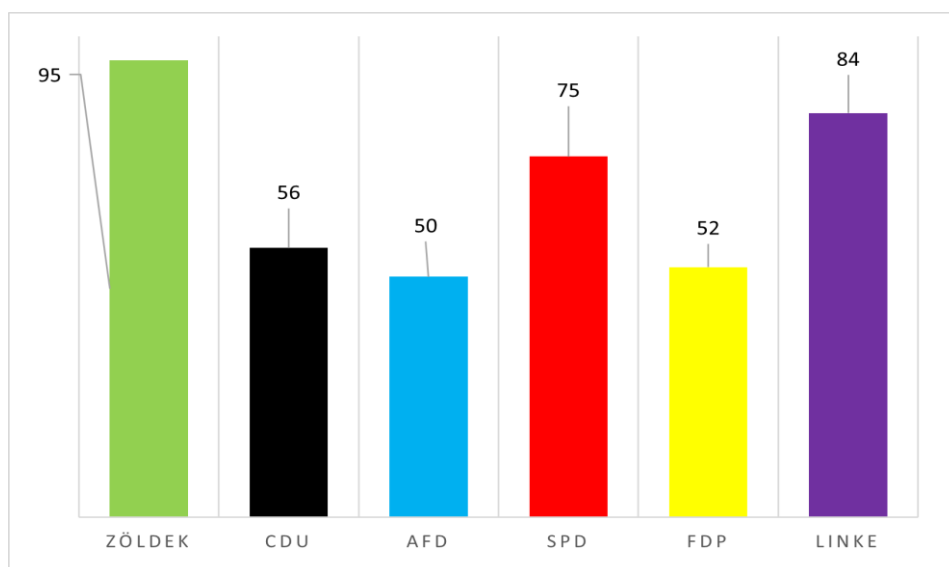
4.3.7. A választás eredményeinek háttere

A választási kampány során a pártok mind a biztonság, szabadság és haladás köré építették programjaikat. Először nyert teret a közösségi média politikaformáló ereje: a képviselőjelöltek saját profiljaikon keresztül igyekeztek megszólítani a szavazókat, mely a Zöldek egyik bázisát képező fiatal felnőttek mobilizálását segítette (LPB-BW, 2021b). Mindennek oka a fizikai kampányolás hiánya volt: a *koronavírus* miatti lezárások ellehetetlenítették a politikusokat a személyes bemutatkozástól. Mint ahogy fentebb említettem: a Zöldek sikeresen és hitelesen kezelték a pandémia kihívásait, így a választópolgárok körében egyre népszerűbbé váltak.

Közüvélemény-kutatások alapján a válaszadók 66%-a szerint a *koronavírus* követelte a leggyorsabb intézkedéseket, míg 21%-uk a *környezetvédelmet*, 15%-uk pedig az *oktatáspolitikát* jelölte meg a legjelentősebb problémaként (Forschungsgruppe Wahlen, 2021). Valószínűleg ennek fényében indította a kereszténydemokrata párt Susanne Eisenmann oktatásért felelős minisztert miniszterelnök-jelöltként a 2021-es választáson. Csúcsjelölti szerepe megosztó: a „*nem különösebben karizmatikus minisztert*” a Zöldek által erősen dominált körzetben indították, ezzel minden esélyt elvesztve a megválasztására (SPD, N.N., 2022), ugyanakkor a CDU „*talán tisztában volt a várható vereséggel és nem akarta feláldozni Thomas Strobl*” belügyminisztert (Zöldek, N.N., 2022). A választópolgárok véleménye látványos volt: 70%-uk támogatta Kretschmann, míg mindösszesen 13% Eisenmann miniszterelnökségét. A legmeglepőbbnek mégis a CDU-szavazók állásfoglalása számított: 56%-uk szerette volna továbbra is a zöld párt képviselőjét látni a kormányfői székben – saját jelöltjükkel szemben.

Ennek fényében nem érte meglepetés a Zöldeket: 145 ezer korábbi CDU-szavazó voksolt az erősebb kormánypártra, sőt az SPD-től szavazóinak közel egyharmadát is magukénak tudhatták. Az AfD 5,4%-os vesztesége a CDU javára vált. Sokan ekkor újra lehetséges *tesztválasztásként* értékelték a délnémet történelem és a szövetségi választás hasonló kifutásában reménykedtek – nem kevés sikerrel. Különös eredmény – talán Kretschmann életkora miatt –, hogy a zöld szavazók először legkisebb arányban a 25-35 év közötti

korosztályból kerültek ki (25%), míg a többi korcsoportban a Zöldek 30% feletti támogatottságot élveztek: a hatvan éven felüli – vélhetően korábbi CDU szimpatizánsok – 35%-a választotta az ökopolitikát képviselő pártot (Der Tagesspiegel, 2021).

11. ábra⁴⁷

Adott párt szavazói hány százalékban támogatnák Kretschmann újbóli miniszterelnökségét

Ahhoz, hogy a kormány felállhasson, legalább 78 mandátumra volt szükség, ezáltal lehetőség nyílt: egy „Németség-koalíció” létrehozására, mely a CDU, SPD és az FDP tagjaiból tevődik össze; egy „jelzőlámpa-koalíció” kialakítására vagy a zöld-fekete tandem továbbvitelére. Az SPD még a választás előtt kijelentette: nem hajlandó együttműködni a CDU-val, a zöld képviselők többsége pedig a „jelzőlámpát” támogatta. Mindezzel szemben Winfried Kretschmann a CDU kormányzati részvételét részesítette előnyben: a választás után alig három héttel, 2021. április 3-án a kereszténydemokraták megkapták a zöld koalíciós felhívást (LPB-BW, 2021). A választópolgárok 44%-a szintén a második Kretschmann-kormány folytatását támogatta, azonban figyelemre méltó, hogy 4%-kal kevesebben szívesebben láttak volna újra egy zöld-piros vezetést a tartomány élén (Forschungsgruppe Wahlen, 2021).

A harmadik Kretschmann-kormány a fentebb tárgyalt okokból kifolyólag újbóli zöld-fekete koalíciót jelentett, melynek szerződésében kiemelt szerepet kapott a „klímavédelmi állam” („Klimaschutzland”) fogalma. „Jetzt für Morgen”, azaz a „Most a holnapért” szlogennel megalkotott szerződés – a választási eredményekből kifolyólag – nagyobb teret biztosított a zöld programpontoknak. A környezetvédelem mellett a második legfontosabb területnek a digitalizáció érdekében végrehajtott gazdasági szerkezetátalakítás számít, mely konfliktusokat

⁴⁷ Saját ábra, adatok forrása: Forschungsgruppe Wahlen, 2021

szülhet a két kormánypárt között, hiszen a digitalizációs stratégia vagy a gazdasági, vagy az ökológiai irányelveket fogja követni, ugyanakkor a belügyminiszter és miniszterelnök-helyettes, Thomas Strobl (CDU) vezetése alatt inkább az előbbi irány érvényesülhet. Mindemellett számottevő a *társadalmon belüli összetartozás* erősítése (ld. 9.o.), mellyel a demokratikus berendezkedés védelmét hangsúlyozzák a populizmus és a tekintélyelvű gondolkodással szemben (GrueneBW, 2021).

A felek megegyeztek a diákok lehető legszéleskörűbb támogatásában, az *oktatáspolitikai* területén „szövetségi szinten élővas digitális támogatást” szeretnének nyújtani a tartomány iskoláskorú lakosságának. A *koronavírus* és a *költségvetés* szoros összefüggését hangsúlyozza a koalíciós szerződés, ennél fogva a következő jogalkotási időszakban a zöld-fekete kormány a párizsi éghajlatvédelmi célok, valamint a környezetvédelmi, szociális és emberi jogi normák figyelembevételével kívánja továbbfejleszteni az államháztartást. Továbbá a *munkaerő- és lakáspiac* fellendítését szintén fontos programpontként értékelték (LPB-BW, 2021c).

A tervek szerint 2025-ben, közel tizenöt év után, átadhatják az *S21* során elkészült új stuttgarti főpályaudvart, melynek fényében tovább bővítenék a klímabarát közlekedési hálózatot. Ellenben utóbbi komoly konfliktusokat szülhet a kormánypártok között az elkövetkezendő években: a Zöldek a repülőgép és gépjármű közlekedés visszaszorítását szorgalmazzák, mely teljes mértékben ellentétes a CDU érdekeivel (LPB-BW, 2021c).

Fontos kiemelni még a *menekültügy* és a *biztonságpolitika* terén jelentkező kihívások kezelésére adható válaszokat: talán eme területeken a legellentétesebb a pártok véleménye. Ennek ellenére a CDU és a Zöldek is az együttműködés fontosságát hangsúlyozzák, és a gyors integrációt sürgetik, melynek alapját az önkormányzatok képesek biztosítani: ezért a cél a lokális segítségnyújtás támogatása. A lakosság biztonsága mindkét fél számára fontos, ezért a közterületek védelmét tartják szem előtt (LPB-BW, 2021c).

Összességében a 2021-es ciklusváltás után nem született jelentős reformterv, a második zöld-fekete kormány a lakosság jól(l)étének és biztonságának növelését tartja szem előtt, valamint a *digitalizáció* és a *klímavédelem* területén lép fel erélyesebben. A *koronavírus* által felvetődött kérdések a *gazdasági stabilitást*, az állampolgárok *szabadságjogait* és *egészségét* érintik, melyek esetében nem lehet előre meghatározott válaszokkal operálni. A Zöldek koalíciós-partner választása megkérdőjeleződött a baloldal köreiből, azonban Winfried Kretschmann nyomós okokkal rendelkezik a CDU kormányon tartására (ld. 39.o.).

5. Konklúzió

A néppártok baden-württembergi térvészteséről összességében elmondható, hogy a szövetségi tendenciákat követve sem a környezeti, sem a társadalmi kihívásoknak nem tudnak eleget tenni, így korábban évtizedekig hű választóik az ideológiáik mellett markánsabban kiálló vetélytársaikra szavaznak (ld. 35.o.). A **CDU** szerencsétlen vezetőválasztásai és -váltásai (például Stefan Mappus vagy Susanne Eisenmann esetében), valamint a *bevándorláspolitiká* kapcsán 2015 során kialakult belső feszültségek a párt egységét rombolják, ezáltal „*instabil, megbízhatatlan*” politikai erőként (CDU, N.N., 2022) jelennek meg a lakosság szemében. Az **SPD** korábban sem rendelkezett a kereszténydemokratákéhoz hasonló társadalmi beágyazottsággal, mely a tartomány *mezőgazdasági*, és *autóipar* fókuszú beállítottságából fakad. A *vallás* közösségformáló ereje szintén a jobboldalnak kedvezett.

Ezzel ellentétben a **Zöldek** támogatottsága lokálisan egyre nőtt, a tartomány *természeti adottságait* kihasználó gazdasági ágazatokat – például a gabona- és szőlőtermesztést, vagy a Fekete-erdőre jellemző állattenyésztést – jelentősen befolyásolják a klímaváltozás hatásai: az élelmiszeralapanyagok megtermeléséhez szükséges környezeti feltételek teljesülését akadályozza az egyre hosszabban jelentkező szárazság. A svábok – illetve a badeni nemsvábok – gazdasági érzékenységet és a természet védelmének fontosságát a zöld párt *a fenntartható kapitalizmusra irányuló törekvéseivel* sikeresen párhuzamba tudta állítani. Azonban a párt 2011-ben meghatározott céljai, melyeket kormányzati intézkedésekkel szerettek volna megvalósítani – többek között a szélerőművek kiépítése – pont a helyi bojkottok miatt hiúsultak meg. Eredetileg az *energetikai átállás* a polgárok projektje volt, azonban mára elvesztette varázsát, azt a benyomást kelti, hogy az energiafordulat a *népnevelés egyik fokmérője*. A helyzetet súlyosbítják a radikális klímaaktivisták, akik ideológiai alapon közelítik meg a kérdést: az *energetikai átállás* a jó és a rossz harcának tűnik.

A kormánynak, mely meg kívánja teremteni a társadalmi támogatottságot energiaipar szerkezetátalakítását kell hangsúlyoznia a kreatív elmék közös projektjeként, nem pedig a társadalom illiberálisan és ideológiailag vezérelt átalakításaként (Jungjohann, 2019, 52-54.o.). Tény, hogy a baden-württembergi Zöldek hamarabb felismerték eme megközelítés fontosságát, mint egyes párttársaik Németország más részein, ugyanakkor a média – olykor szélsőséges – ábrázolása végett csekély mértékben tudták javukra fordítani.

Kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy a 2011 óta eltelt több, mint tíz évben a délnémet tartomány legmeghatározóbb kérdéseit az *oktatáspolitiká*, a *közlekedéspolitiká* és a vele összefüggésben lévő *környezetvédelem*, valamint a *bevándorláspolitiká* állították. A

Zöldek számára legkedvezőbb együttműködést a velük közel azonos értékeket képviselő SPD jelentette, azonban a választópolgárok jórészt a nagyobbik koalíciós partner kompetenciáit ismerték el. Ezáltal a 2016-os, majd a 2021-es választás alkalmával a Zöldek a kereszténydemokratákkal alakíthattak kormányt. A két párt politikai orientációja azonban olyan mértékben eltér, mely a jogalkotási időszakban fontos kompromisszumokat követel. A dolgozatban több helyen is olvashatóak különböző vélemények Winfried Kretschmannal kapcsolatban képviselőktől. Mindegyikben közös, hogy az ökopárt életében a megalakulás kezdetétől fogva fontos szerepet betöltő jelenlegi miniszterelnök *pragmatizmusát* hangsúlyozzák, mely által legitimálható a második Zöldek-CDU kormány (ld. 32.o.): a tartomány gazdasági érdekeit átlátó kereszténydemokraták kormányzati tapasztalata és a vállalatok számára fontos érdekképviselése megkönnyíti a zöld párt célkitűzéseinek megvalósítását.

Mindezek fényében tehát a Zöldek térnyerése összetett, de nem hosszú folyamat volt. A tartomány jellemzőinek ismerete elégséges háttérrel biztosít a tényinformációk segítségével a hipotézisek igazolásához, avagy cáfolásához.

(1) A Kereszténydemokrata Unió térvessztése és így a Zöldek térnyerése a 2011-ben tartott tartományi választáskor „szerencsésen összeállt”, ökopolitika szempontjából fontos ügyeknek köszönhető. Mivel a választási tendenciák ismerete egyértelműen kizárja azt az elméletet, miszerint a Zöldek hosszas építkezéssel kerültek volna a kormányzati székbe, kijelenthető: a fukusimai katasztrófa elért Baden-Württembergig, így utolsó löketet adott a *Stuttgart 21* vasútfejlesztési projekt lehetséges környezetkárosító hatásai ellen felszólaló párt felemelkedésének. Ugyanakkor dolgozatom során hangsúlyoztam: a néppártok térvessztése a délnémet CDU-t és SPD-t is érintették, a két párt társadalmi erodálása teremtette meg az alapot, mely a választópolgárok elvesztéséhez vezetett. A szavazók döntéseikkel látványosan azt a politikai szereplőt támogatják, aki konzekvensen kiáll saját – a társadalmat és a jóllétet szolgáló – ideológiája mellett.

(2) A zöld párt hosszantartó sikere valóban a miniszterelnök Kretschmann személyében rejlik. A polgári szemléletű, gazdasági érdekeket és a felekezeti különbségeket egyaránt szem előtt tartó politikus *pragmatizmusa, megfontolt, erőskezű vezetése, továbbá a zöld célkitűzések iránti elköteleződése* által a mérleg nyelveként jelenik meg a baden-württembergi politikai színtéren. Nemcsak saját pártját volt képes a konzervatívabb, *Realos* álláspontjával a *Fundamentalistákkal* szemben polgári irányba elmozdítani, hanem tisztában van a tartomány érdekeivel is. Mindezt kiválóan reprezentálja a 2021 márciusát követően összehívott harmadik

Kretschmann-kabinet: habár a Zöldeknek lehetősége nyílt egy baloldali-centralista kormány létrehozására, a tartomány gazdasági erejének és az innováció szerepének tudatában Kretschmann a legkönnyebb utat választotta a zöld törekvések megvalósításának érdekében. A kereszténydemokratákkal, akiknek legfőbb célja minél szélesebben lefedni a polarizálódó társadalmat, a zöld párt könnyebben képes kialakítani a kiegyensúlyozott jogalkotást, mint az ideológiájukért erőteljesebben kiálló szabad- vagy szociáldemokratákkal.

(3) *A délnémet politika strukturális átalakulása mindössze a 2011-es zöld bravúr rövid távú következménye.* A hipotézis alátámasztásához vagy cáfolatához még nem telt el elegendő idő, így nem foglalhatunk állást. Mint ahogyan már fentebb kifejtettem, a baden-württembergi politikai színtér változásaiért a napjainkban felerősödött *migráció, klímaváltozás* és az ezekkel szorosan összefüggő *integrációs és oktatáspolitikai* szakpolitikai aspektusai felelnek: a különböző pártok különböző álláspontjai a szélsőségeket elvető tartományban megosztják a társadalmat. A német pártrendszer szövetségi szintű átalakulásához mérten mindegyik tartomány komplex változásokon ment keresztül, azonban Baden-Württemberg képes volt visszaszorítani a populista hangokat.

A tanulmány tükrében kijelenthető: Baden-Württemberg lakossága *polgári és kiegyensúlyozott* politikát követel meg a hatalmat gyakorló pártoktól, melyek helyzete és szerepe a jövőbeli kihívások függvényében nehezen határozható meg. A 2026-ban tartandó tartományi választáson Winfried Kretschmann nem fog miniszterelnök-jelöltként indulni, a Zöldeknek tehát egy olyan utódot kell találniuk a nagyhatású „Landesvater” helyére, aki karizmatikus, képes kiállni az ököpolitika legfontosabb programpontjai mellett, azonban kiegyensúlyozott, nyugodt légkört teremt a tartományban.

A szocializmus, a konzervativizmus és a keresztény emberkép, mint a társadalmat egyesítő narratíva válságában a Zöldeknek sikerült elhelyezniük az ökológiai holnap jövőképét, mely Fukusima által megerősítve egyre inkább találkozik a zöld korszellemmel. Úgy tűnik, hogy az ökológiai „Ö” képes helyettesíteni a keresztény emberkép „C”-jét. A katolikus Kretschmann pedig az átmenet ideális megtestesítőjeként léphetett fel. A győzelem nem a társadalmi gondolkodás balratolódását jelzi: Baden-Württembergben a Zöldek nem egy baloldali ellenmodellt, hanem egy értékonzervatív, ökológiai alternatívát képviselnek.

Bibliográfia

Szakirodalom

EILFORT, Michael (2004). *Parteien in Baden-Württemberg. Schriften zur politischen Landeskunde Band 31*. Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag mit der Landeszentrale für politische Bildung (55.o.). ISBN 978-3-170-17849-6. A letöltés ideje: 2022. április 2. <https://www.landeskunde-baden-wuerttemberg.de/schriftenreihe-lpb>

KRETSCHMANN, Winfried (2018). *Worauf wir uns verlassen wollen: Für eine neue Idee des Konservativen*. Berlin, S.Fischer Verlag (14.o.). ISBN 978-3-103-97438-6.

MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand (1993). *Grüne Parteien in Westeuropa. Entwicklungsphasen und Erfolgsbedingungen*. Opladen, Westdeutscher Verlag (79.o.). ISBN 978-3-322-94152-7. A letöltés ideje: 2022. április 2. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-322-94152-7>

Folyóiratok, tanulmányok

BACH, Christine (2019). *Oettinger, Günther – Jurist, Ministerpräsident, EU-Kommissar*. Konrad-Adenauer-Stiftung. A letöltés ideje: 2022. április 3. <https://www.kas.de/de/web/geschichte-der-cdu/personen/biogramm-detail/-/content/guenther-oettinger-v1>

BANDAU, Frank (2017). *Arbeitsmarkt- und Sozialpolitik: Begrenzte Handlungsspielräume genutzt?* In HÖRISCH, Felix és WURSTER, Stefan (szerk.), *Das grüne-rote Experiment in Baden-Württemberg*. Wiesbaden, Springer VS (88., 90-92.o.). A letöltés ideje: 2022. március 23. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-658-14868-3.pdf>

BUSEMEYER, Marius R. és HAASTERT, Susanne (2017). *Bildungspolitik: Nicht alles anders, aber manches*. In HÖRISCH, Felix és WURSTER, Stefan (szerk.), *Das grüne-rote Experiment in Baden-Württemberg*. Wiesbaden, Springer VS, (135-147.o.). A letöltés ideje: 2022. március 23. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-658-14868-3.pdf>

GEBHARDT, Hans (2020). *Energie und Verkehr in Baden-Württemberg*. In *Bürger&Staat 4/2020 Fünf Jahre Grün-Schwarz*. Stuttgart, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (58-69.o.). A letöltés ideje: 2022. március 25. https://www.buergerundstaat.de/4_20/5jahre_gruen_schwarz.pdf

HÖRISCH, Felix (2020). *Fünf Jahre Grün-Schwarz*. Stuttgart, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, In *Bürger&Staat* 4/2020 (42-48.o.). A letöltés ideje: 2022. március 25. https://www.buergerundstaat.de/4_20/5jahre_gruen_schwarz.pdf

JUNGJOHANN, Arne (2019). *Ökologisch regieren*. Berlin, Heinrich-Böll-Stiftung (52-54.o.). A letöltés ideje: 2022. március 28. https://www.boell.de/sites/default/files/okologisch-regieren_boell_web.pdf

KOSTNER, Sandra (2020). *Fünf Jahre Grün-Schwarz*. Stuttgart, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, In *Bürger&Staat* 4/2020 (50-56.o.). A letöltés ideje: 2022. március 25. https://www.buergerundstaat.de/4_20/5jahre_gruen_schwarz.pdf

Landeskunde Baden-Württemberg (2020). Migration und Integration in Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 23. <https://www.landeskunde-baden-wuerttemberg.de/migration-und-integration#c66048>

Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (a továbbiakban: LPB-BW) (2016a). Landtagswahl 2016 (Archiv). A letöltés ideje: 2022. március 25. <https://www.landtagswahl-bw.de/landtagswahl2016#c58930>

Landtag von Baden-Württemberg (2009). Finanzierungsverträge zum Bahnprojekt Stuttgart-Ulm. A letöltés ideje: 2022. március 19. https://www.landtag-bw.de/files/live/sites/LTBW/files/dokumente/WP14/Drucksachen/4000/14_4382_D.pdf

LPB-BW (2008). Erwin Teufel. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.lpb-bw.de/erwin-teufel>

LPB-BW (2010). Stefan Mappus – Ministerpräsident von Baden-Württemberg (Archiv). A letöltés ideje: 2022. március 22. <https://www.lpb-bw.de/ministerpraesident-mappus>

LPB-BW (2011). Volksabstimmung zu Stuttgart 21 am 27. November 2011 (Archiv). A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://www.lpb-bw.de/volksabstimmung-stuttgart21>

LPB-BW (2014). Wahlrecht und Wahlsystem zum Landtag von Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 12. https://www.landtagswahl-bw.de/fileadmin/landtagswahl-bw/pdf/wahlsystem_landtagswahl_2011.pdf

LPB-BW (2016b). Mögliche Koalitionen nach der Landtagswahl. A letöltés ideje: 2022. március 25. <https://www.landtagswahl-bw.de/koalitionsmoeglichkeiten-2016>

LPB-BW (2017). Wahlkampagnen. Landtagswahl Baden-Württemberg 2016. A letöltés ideje: 2022. március 27. <https://www.landtagswahl-bw.de/wahlkampagnen-2016>

LPB-BW (2021a). Das Wahlergebnis zur Landtagswahl 2021 in Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 12. <https://www.landtagswahl-bw.de/wahlergebnis>

LPB-BW (2021b). Wahlprogramme zur Landtagswahl 2021. A letöltés ideje: 2022. április 8. <https://www.landtagswahl-bw.de/wahlprogramme/>

LPB-BW (2021c). Koalitionsverhandlungen zwischen Grünen und CDU Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. április 8. <https://www.landtagswahl-bw.de/koalitionsverhandlungen#c68140>

LPB-BW (2022). Fukushima: Die Atomkatastrophe 2011 und ihre Folgen. A letöltés ideje: 2022. március 21. <https://www.lpb-bw.de/fukushima#c55646>

LPB-BW (2022). Gesichte des Landtags. A letöltés ideje: 2022. március 11. <https://www.landtagswahl-bw.de/geschichte-landtag/#c82473>

MOLNÁR, Tamás és TÓTH, Beáta (2022). *A nép nélküli néppártok. A német néppártok politikai státuszának változása 1990-2021 között.* Külügyi Szemle. A letöltés ideje: 2022. március 22. https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/02/KSZ_2021_4_02_Molnar_Toht.pdf

SCHÖNE, Helmar; IMMERFALL, Stefan és STROHMAIER, Bianca (2020). *Fünf Jahre Grün-Schwarz.* Stuttgart, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg, In Bürger&Staat 4/2020 (27-33.o.). A letöltés ideje: 2022. március 25. https://www.buergerundstaat.de/4_20/5jahre_gruen_schwarz.pdf

SPIEKER, Arne és BRETTSCHEIDER, Frank (2013). *Alternative Streitbeilegung? Die „Schlichtung“ zu „Stuttgart 21“ aus der Sicht der TeilnehmerInnen.* In BRETTSCHEIDER, Frank és SCHUSTER, Wolfgang (szerk.), Stuttgart 21 – Ein Großprojekt zwischen Protest und Akzeptanz. Wiesbaden, Springer VS (42–44. o.). ISBN 978-3-658-01379-0. A letöltés ideje: 2022. március 19. <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%253A978-3-658-01380-6%252F1.pdf>

STAFF, Helge és WENZELBURGER, Georg (2017). *Innere Sicherheit und Justiz: Zwischen Großreform und Kontinuität.* In HÖRISCH, Felix és WURSTER, Stefan (szerk.), *Das grüne-rote Experiment in Baden-Württemberg.* Wiesbaden, Springer VS, (98.o.). A letöltés ideje: 2022. március 23. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-658-14868-3.pdf>

Hírportálok, kormányzati szervek

alle-gegen-s21.de (2020). ALLE-GEGEN-S21.DE. A letöltés ideje: 2022. március 19. <http://www.alle-gegen-s21.de/>

alternativenergia.hu (2011). Súlyos atomreaktor-balesetek a világon. A letöltés ideje: 2022. március 2. <https://alternativenergia.hu/sulyos-atomreaktor-balesetek-a-vilagon/31419>

Baden-Württemberg.de (2011). „Um zu bewahren, muss man auch verändern.” A letöltés ideje: 2022. március 22. <https://www.baden-wuerttemberg.de/de/regierung/ministerpraesident/interviews-reden-und-regierungserklaerungen/interview/pid/um-zu-bewahren-muss-man-auch-veraendern/>

Baden-Württemberg.de (2022a). Entstehung des Südweststaats. A letöltés ideje: 2022. február 27. <https://www.baden-wuerttemberg.de/de/unser-land/geschichte/entstehung-des-suedweststaats/>

BUND Landesverband Baden-Württemberg (2017). Stuttgart 21 und Artenschutz. A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://www.bund-bawue.de/themen/mensch-umwelt/stuttgart-21/stuttgart-21-und-artenschutz/>

Bundesamt für die Sicherheit der nuklearen Entsorgung (2021). Der Atomausstieg in Deutschland. A letöltés ideje: 2022. március 22. https://www.base.bund.de/DE/themen/kt/ausstieg-atomkraft/ausstieg_node.html

bw-invest.de (2022). Automobilwirtschaft. A letöltés ideje: 2022. április 9. <https://www.bw-invest.de/standort/branchen-cluster/automobilwirtschaft>

Der Spiegel (2010a). Polizei räumt „Stuttgart 21“-Gelände mit Gewalt. A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/protest-gegen-bahnhofsumbau-polizei-raeumt-stuttgart-21-gelaende-mit-gewalt-a-720516.html>

Der Spiegel (2010c). Mappus und der milliardenschwere Rechenfehler. A letöltés ideje: 2022. március 22. <https://www.zeit.de/wirtschaft/unternehmen/2010-12/enbw-mappus-energiepolitik>

Der Spiegel (2022). Bahn plant weiter 640 Millionen Euro für Stuttgart 21 ein. A letöltés ideje: 2022. március 19. <https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/stuttgart-21-bahn-plant-weitere-640-millionen-euro-ein-a-0a96a369-370c-43e7-9969-2a07ede32769>

Deutsche Bahn (2012). Zustimmung zum Bahnprojekt Stuttgart-Ulm weiter gewachsen. A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://tinyurl.com/bahnprojekts>

Deutsche Bahn (2022a). Bahnprojekt Stuttgart-Ulm. A letöltés ideje: 2022. március 19.
<https://www.bahnprojekt-stuttgart-ulm.de/projekt/ueberblick/das-bahnprojekt-stuttgart-ulm/>

Deutsche Bahn (2022b). Grundwassermanagement. A letöltés ideje: 2022. március 20.
<https://www.bahnprojekt-stuttgart-ulm.de/projekt/nachhaltigkeit/umwelt/wasser/grundwassermanagement/>

Die Zeit (2010). Protest wird zu Gefahr für Mappus. A letöltés ideje: 2022. március 20.
<https://www.zeit.de/politik/deutschland/2010-09/demonstration-stuttgart-forsa?sort=desc&page=4>

echo24 (2020). Stuttgart 21: So wird der Hauptbahnhof aussehen, wenn er fertig ist. A letöltés ideje: 2022. március 19. <https://www.echo24.de/baden-wuerttemberg/stuttgart-21-hauptbahnhof-deutsche-bahn-bonatzbau-baustelle-bauprojekt-schnellfahrstrecke-bilder-videos-90145291.html>

Grin (2012). Vom abgelehnten Bürgerbegehren zur konstruierten Volksabstimmung. Bürgerbeteiligung als parteipolitisches Kalkül. A letöltés ideje: 2022. március 20.
<https://www.grin.com/document/310318>

Klimabuendnis (2022). Klimabündnis Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. április 11.
<https://www.nachhaltigkeitsstrategie.de/wirtschaft/klimaschutz/klimabuendnis-baden-wuerttemberg>

Ministerium für Soziales, Gesundheit und Integration Baden-Württemberg (2020). Gesellschaftlicher Zusammenhalt in Baden-Württemberg stark und stabil. A letöltés ideje: 2022. március 23. <https://sozialministerium.baden-wuerttemberg.de/de/service/presse/pressemitteilung/pid/gesellschaftlicher-zusammenhalt-in-baden-wuerttemberg-stark-und-stabil/>

Ministerium für Umwelt, Klima und Energiewirtschaft Baden-Württemberg (2022). Kernkraftwerke in Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 21. <https://um.baden-wuerttemberg.de/de/umwelt-natur/kernenergie-und-strahlenschutz/kerntechnische-anlagen/kkw-in-baden-wuerttemberg/>

Polizeipräsidium Stuttgart (2010). Stuttgart 21: Weitere Vorkommnisse beim Polizeieinsatz zur Gewährleistung der Bauarbeiten. Pressemitteilung. A letöltés ideje: 2022. március 20.
<https://tinyurl.com/polizei-bw-pressemitteilung>

Staatsanzeiger (2021). Überblick: Das Land Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 13. <https://www.staatsanzeiger.de/nachrichten/ueberblick-das-land-baden-wuerttemberg/>

Stern (2010). Baden-Württemberg sind gegen „Stuttgart 21.“ A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://www.stern.de/politik/deutschland/stern-umfrage-baden-wuerttemberger-sind-gegen--stuttgart-21--3111016.html>

Stuttgarter Zeitung (2011). „Die CDU hat keine charismatische Figur.“ A letöltés ideje: 2022. március 22. <https://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.umfrage-der-stuttgarter-zeitung-die-cdu-hat-keine-charismatische-figur.661f4a14-5793-4888-9728-71313ca4ad48.html>

Stuttgarter Zeitung (2012). Turner auf der Beliebtheitsskala nur Dritter. A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.stuttgarter-ob-wahl-turner-auf-der-beliebtheitsskala-nur-dritter.d2aa49d5-4cc6-4b05-97ed-9642f5fe2a07.html?reduced=true>

Stuttgarter Zeitung (2014). Grüne, BUND, Pro Bahn und VCD aus Aktionsbündnis aus. A letöltés ideje: 2022. március 19. <https://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.stuttgart-21-gruene-bund-pro-bahn-und-vcd-treten-aus-aktionsbueundnis-aus.962a793f-f644-4643-804b-a9f00dea9322.html>

Süddeutsche Zeitung (2015). Gericht: Stuttgart-21-Polizeieinsatz war rechtswidrig. A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://www.sueddeutsche.de/politik/umstrittener-tiefbahnhof-gericht-stuttgart-21-polizeieinsatz-war-rechtswidrig-1.2742476>

THOMS, Katharina (2020). *Zum Selbstschutz: Polizei BW nutzt Daten von Corona-Infizierten*. Südwestrundfunk. A letöltés ideje: 2022. március 26. <https://www.swr.de/swraktuell/baden-wuerttemberg/polizei-corona-daten-100.html>

Umweltbundesamt (2021). Erneuerbare-Energien-Gesetz. A letöltés ideje: 2022. április 14. <https://www.umweltbundesamt.de/themen/klima-energie/erneuerbare-energien/erneuerbare-energien-gesetz>

WALWEI, Ulrich (2017). Agenda 2010 und Arbeitsmarkt: Eine Bilanz. *Bundeszentrale für politische Bildung*. A letöltés ideje: 2022. március 22. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/250663/agenda-2010-und-arbeitsmarkt-eine-bilanz/>

Winfried Kretschmann (2022). Winfried Kretschmann. A letöltés ideje: 2022. március 22. <https://winfried-kretschmann.de/winfried-kretschmann/>

Hivatalos dokumentumok

GrueneBW (2011). Der Wechsel beginnt. Koalitionsvertrag zwischen BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und der SPD Baden-Württemberg. Baden-Württemberg 2011-2016. A letöltés ideje: 2022. március 23. <https://www.gruene-bw.de/wp-content/uploads/2015/10/Koalitionsvertrag-Der-Wechsel-beginnt.pdf>

GrueneBW (2013). Landesausschuss 2010: 2011 wird grün! A letöltés ideje: 2022. április 2. <https://www.gruene-bw.de/parteitag-zur-landtagswahl-2011-wird-gruen/>

GrueneBW (2016). Baden-Württemberg gestalten: Verlässlich. Nachhaltig. Innovativ. Koalitionsvertrag zwischen BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und der CDU Baden-Württemberg. 2016-2021. A letöltés ideje: 2022. április 4. <https://www.gruene-bw.de/wp-content/uploads/2016/06/Gruen-Schwarzer-Koalitionsvertrag-Baden-Wuerttemberg-gestalten.pdf>

GrueneBW (2021). Jetzt für Morgen. Der Erneuerungsvertrag für Baden-Württemberg. Koalitionsvertrag zwischen BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN und der CDU Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. április 8. <https://www.gruene-bw.de/wp-content/uploads/2021/05/Jetzt-fuer-morgen-Der-Erneuerungsvertrag-fuer-Baden-Wuerttemberg-gruen-schwarze-Koalition-2021-2026.pdf>

Landesrecht BW (2020). Gesetz zur Feststellung einer Naturkatastrophe, der Höhe der Ausnahmekomponente und zur Festlegung eines Tilgungsplans nach § 18 Absatz 6 der Landeshaushaltsordnung für Baden-Württemberg. ÉS Gesetz über die Feststellung eines Nachtrags zum Staatshaushaltsplan von Baden-Württemberg für die Haushaltsjahre 2020/21. A letöltés ideje: 2022. március 27. <https://www.landesrecht-bw.de/jportal/?quelle=jlink&docid=VB-BW-GBI2020125-1&psml=bsbawueprod.psml&max=true>

Landesrecht BW (2022a). Gesetz über die Landtagswahlen (Landtagswahlgesetz-LWG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. April 2005. A letöltés ideje: 2022. március 2. <https://tinyurl.com/landesrecht-bw>

Statisztikák

Der Bundeswahlleiter (1993). Bundeswahlgesetz (BWG). A letöltés ideje: 2022. március 12. <https://www.bundeswahlleiter.de/dam/jcr/2596ba8d-34e4-4c9b-a731-a27f8fb0618f/bundeswahlgesetz.pdf>

Der Bundeswahlleiter (2018). Wahlbeteiligung bei den Bundestagswahlen seit 1949. A letöltés ideje: 2022. március 6. https://www.bundeswahlleiter.de/dam/jcr/8dbb2264-1f08-405d-97fd-56868c8eaad8/BTW_Wahlbeteiligung.pdf

Der Spiegel (2010b). Umfrage sieht Ländle-Grüne bei 32 Prozent. A letöltés ideje: 2022. március 20. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/streit-ueber-stuttgart-21-umfrage-sieht-laendle-gruene-bei-32-prozent-a-722189.html>

Der Tagesspiegel (2021). Wählerwanderung Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 30. <https://interaktiv.tagesspiegel.de/lab/waehlerwanderung-baden-wuerttemberg-2021/>

Deutscher Bundestag (2021). Bundestagswahlergebnisse seit 1949 – Zweitstimmen. A letöltés ideje: 2022. március 6. https://www.bundestag.de/parlament/wahlen/ergebnisse_seit1949-244692

deutschland.de (2018). So funktioniert das deutsche Schulsystem. A letöltés ideje: 2022. március 23. <https://www.deutschland.de/de/topic/wissen/das-schulsystem-in-deutschland-im-ueberblick>

Forschungsgruppe Wahlen (2011). Landtagswahl in Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 21. <https://www.forschungsgruppe.de/Wahlen/Wahlanalysen/News/Bade11.pdf>

Forschungsgruppe Wahlen (2021). Baden-Württemberg 2021. A letöltés ideje: 2022. március 11. https://www.forschungsgruppe.de/Wahlen/Grafiken_zu_aktuellen_Wahlen/Wahlen_2021/Baden-Wuerttemberg_2021/

Statistisches Landesamt Baden-Württemberg (2011a). Endgültige Ergebnisse der Landtagswahl am 27. März 2011. A letöltés ideje: 2022. március 11. https://www.statistik-bw.de/Service/Veroeff/Monatshefte/PDF/Beitrag11_06_08.pdf

Statistisches Landesamt Baden-Württemberg (2011b). Landtagswahl Baden-Württemberg 2011. A letöltés ideje: 2022. március 11. <http://vis.uell.net/bawue/11/atlas.html>

Statistisches Landesamt Baden-Württemberg (2016a). Atlas zur Landtagswahl Baden-Württemberg 2016. A letöltés ideje: 2022. március 11. <http://vis.uell.net/bawue/16/atlas.html#!gruene16z>

Statistisches Landesamt Baden-Württemberg (2016b). Endgültiges Ergebnis der Landtagswahl 2021 mit Vergleichsangaben von 2016. A letöltés ideje: 2022. április 10. <https://www.statistik-bw.de/Wahlen/Landtag/02035000.tab?R=LW135>

Statistisches Landesamt Baden-Württemberg (2021). Bundestagswahlen seit 1949 in Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 12. <https://www.statistik-bw.de/Wahlen/Bundestag/LRBtW.jsp>

tagesschau.de (2016a). Umfragen Wahlentscheidende Themen. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-wahlentscheidend.shtml>

tagesschau.de (2016b). Umfragen zur Flüchtlingspolitik. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-fluechtlingspolitik.shtml>

tagesschau.de (2016c). Umfragen Aussagen zu den Parteien. A letöltés ideje: 2022. március 24. tagesschau.de (2016b). Umfragen Kandidaten im Vergleich. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-kandidat.shtml>

tagesschau.de (2016d). Umfragen Kandidaten im Vergleich. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-kandidat.shtml>

tagesschau.de (2016e). Umfragen Bewertung Regierung & Opposition. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-regierung.shtml>

tagesschau.de (2016f). Umfragen Kompetenzen. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-kompetenz.shtml>

tagesschau.de (2016g). Umfragen nach Altersgruppen. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-alter.shtml>

tagesschau.de (2016h). Umfragen Wähler nach Tätigkeit. A letöltés ideje: 2022. március 24. <https://www.tagesschau.de/wahl/archiv/2016-03-13-LT-DE-BW/umfrage-job.shtml>

Wahlen in Deutschland (2022). Deutschland seit 1945. Landestagswahlen. Land Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 1. <https://www.wahlen-in-deutschland.de/blBawue.htm>

Wahlrecht (2022). Umfragen Baden-Württemberg. A letöltés ideje: 2022. március 11. <https://www.wahlrecht.de/umfragen/landtage/baden-wuerttemberg.htm>

Interjúk

CDU, N.N. (2022). Tartományi képviselő. Saját interjú során.

FDP, Dennis Birnstock (2022). Tartományi képviselő. Saját interjú során.

SPD, N.N. (2022). Tartományi képviselő. Saját interjú során.

Zöldek, N.N. (2022). Tartományi képviselő. Saját interjú során.

Zöldek, Niklas Nüssle (2022.) Tartományi képviselő. Saját interjú során.

Függelék

Ihrer Meinung nach...

Wie hat es die CDU geschafft, seit der Gründung der Bundesrepublik Deutschland bis 2011 den Ministerpräsidenten Baden-Württembergs zu stellen, meist mit absoluter Mehrheit? / Miért tudott a CDU 2011 előtt évtizedeken keresztül, sokszor abszolút többséggel hatalmon maradni?

Was sind die politischen und sozioökonomischen Besonderheiten des Bundeslandes Baden-Württemberg? / Melyek a tartomány politikai és szocioökonómiai jellemzői?

Wie haben Sie die Landtagswahl in 2011 erlebt? / Hogyan élte meg a 2011-es tartományi választást?

Was denken Sie über das Ergebnis? / Mi a véleménye az eredményről?

Was war das wichtigste Thema bei der Wahl? / Mely téma volt a legjelentősebb a választás során?

Wie haben Sie die Landtagswahl in 2016 erlebt? / Hogyan élte meg a 2016-os tartományi választást?

Was denken Sie über das Ergebnis? / Mi a véleménye az eredményről?

Was war das wichtigste Thema bei der Wahl? / Mely téma volt a legjelentősebb a választás során?

Wie haben Sie die Landtagswahl in 2021 erlebt? / Hogyan élte meg a 2021-es tartományi választást?

Was denken Sie über das Ergebnis? / Mi a véleménye az eredményről?

Was war das wichtigste Thema bei der Wahl? / Mely téma volt a legjelentősebb a választás során?

Warum sind die Grünen seit ihrer Gründung (1979) in Baden-Württemberg so erfolgreich? / Miben rejlik a Zöldek sikere?

Was halten Sie von den Ministerpräsidenten Kretschmann? / Mit gondol a miniszterelnökről?

Wären die Grünen auch ohne Winfried Kretschmann so erfolgreich? / A Zöldek Winfried Kretschmann nélkül is sikeresen helyt állnának?

Wie war die Zusammenarbeit zwischen den Grünen und der SPD innerhalb der Landesregierung Baden-Württembergs (2011 bis 2016)? / Milyen volt az együttműködés a Zöldek és az SPD között Baden-Württembergben (2011 és 2016 között)?

Wie ist die Zusammenarbeit der Grünen mit der CDU (2016 bis heute)? / Milyen az együttműködés a Zöldek és a CDU között (2016-tól napjainkig)?